De toekomst van het Nederlands als wetenschapstaal

Themabijeenkomst van de Afdeling Letterkunde van maandag 9 mei 1994

redactie Thijmen Koopmans

bron

Thijmen Koopmans (red.), *De toekomst van het Nederlands als wetenschapstaal. Themabijeenkomst van de Afdeling Letterkunde van maandag 9 mei 1994*. Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Amsterdam 1995

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/koop034toek01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

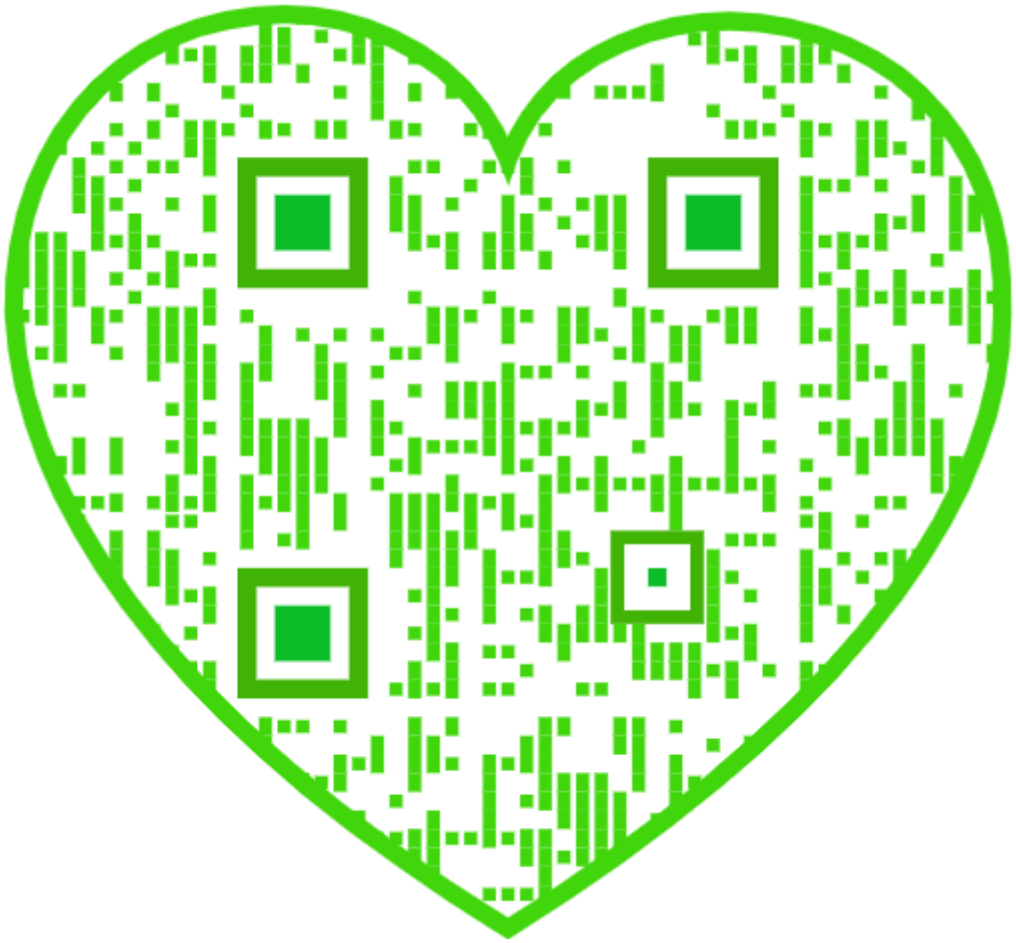

W.P. Gerritsen
Inleiding

Op voorstel van de Sectie Rechtswetenschappen heeft het bestuur van de Afdeling Letterkunde besloten een themamiddag te wijden aan het thema ‘De toekomst van het Nederlands als wetenschapstaal’. Aanleiding voor het voorstel was het feit dat wetenschappelijke studies meer en meer in andere talen, met name in het Engels, worden geschreven. Dat gebeurt zelfs in een sterk op het eigen land gerichte tak van wetenschap als de rechtsgeleerdheid. Het voordeel daarvan is de internationale toegankelijkheid, die van steeds groter belang wordt geacht in een wereld waarin de communicatie steeds intensiever is geworden. Het nadeel is dat de positie van het Nederlands als wetenschapstaal, en daarmee uiteindelijk misschien wel als cultuurtaal, in het gedrang kan komen. Het gaat daarbij om langzame processen, waarbij de vraag is of zo'n ontwikkeling nog te beïnvloeden is en zo ja, of dat de moeite loont.

Bezorgdheid over de toekomst van het Nederlands als wetenschapstaal is geen zaak van vandaag of gisteren. De Nederlandse dichter, graficus en wijsgeer Dirk Volkertszoon Coornhert stelde omstreeks 1568 met ergernis vast dat Nederlandse geleerden ‘hun also aen andere cierlijke spraaken verleckeren, datsy haere eyghene verachten, en gheen dink min en denken [= achten] dan in haer eyghene tale te schrijven’. En dat terwijl ‘onse tale so aerm niet en is, noch so onvruchtbar, off men soude wel alle [= alles] daermede wrechten wat andere talen gedaen hebben, waert dat mensen grondeerde [= doorvorste] ende tot ten wtersten aent licht brochte wat schatten datter in verborghen liggen, ende verroesten duer datse niet geoeffent en syn.’[1]

Anno 1994 lijkt Coornherts zorg - hoewel in veel nuchterder termen onder woorden gebracht - door velen gedeeld te worden. Natuurlijk is de situatie van toen maar zeer gedeeltelijk vergelijkbaar met die in onze tijd. Een overeenkomst is echter dat de bezorgdheid, toen en nu, zich niet beperkt tot de discussies die op het internationale forum gevoerd worden, maar zich ook uitstrekt tot de verstandhouding tussen enerzijds de onderzoekers in de voorste linies van de wetenschap en anderzijds de nieuwsgierigen in de gelederen daarachter: de beoefenaars van verwante vakken, de deelnemers aan het onderwijsproces (docenten en leerlingen), de dragers van politieke verantwoordelijkheid, en het brede publiek van belangstellende leken. Boeiend is

1 Zie J.W. Muller: ‘Fragment eener zestiendeeuwsche Nederlandsche spraakkunst’, in *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 38 (1919), p. 1-20; de citaten op p. 16 en p.17/18. De toeschrijving van dit stuk aan Coornhert is overigens niet geheel zeker. Zie ook L. van den Branden: *Het streven naar verheerlijking, zuivering en opbouw van het Nederlands in de 16e eeuw,* Gent, 1956, Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, reeks vi, nr. 77 (herdruk Arnhem, 1967), p. 77.

in dit verband een uitspraak van een oud-president van onze Akademie, de natuurkundige Casimir:

> Het belangrijkste is dat we op ruime schaal in het Nederlands over natuurwetenschap spreken en schrijven. Het spreken zal zowel met vakgenoten als met niet-vakgenoten zijn, het schrijven voor de niet-vakgenoten. Graag in goed Nederlands, maar liever in slecht Nederlands dan helemaal niet in het Nederlands. En laat onze Nederlandse en onze internationale activiteiten zo goed mogelijk bij elkaar aansluiten. Ze zullen er beide bij winnen.[2]

'Liever in slecht Nederlands dan helemaal niet in het Nederlands'...Voor wie Casimir kent als een uitnemend stilist krijgt deze uitspraak een bijzonder reliëf, vooral als men zich daarbij ook zijn vermakelijke beschouwing over *'broken English'* als internationale wetenschapstaal in herinnering roept.[3]

Is er reden tot zorg? De internationalisering van de wetenschap is niet tegen te houden en biedt in allerlei opzichten grote voordelen. De hegemonie van het Engels - de *lingua franca* van omvangrijke wetenschapsgebieden - valt in redelijkheid niet aan te vechten, en ook aan die alleenheerschappij zijn vele voordelen verbonden. Maar toch klinkt steeds weer de ongeruste vraag, of 'het Nederlands' onder deze situatie niet te lijden heeft. Wat voor schade heeft men daarbij op het oog?[4]

In sommige wetenschappen wordt, al naar gelang van het publiek dat men wil bereiken, zowel in het Nederlands als in het Engels (of een andere grote taal) gepubliceerd. Nederlands voor de binnenlandse communicatie, Engels voor gebruik buitengaats - wat zou daar tegen kunnen zijn? Dat er bij die dubbele bedeling gevaar voor de toekomst van het Nederlands als wetenschapstaal zou dreigen, lijkt tamelijk denkbeeldig. Anders ligt het, als in een bepaalde tak van wetenschap ook de binnenlandse discussies hoofdzakelijk in het Engels worden gevoerd. Dan kan namelijk de communicatie met de niet-ingewijden - de niet-specialisten, de niet-vakgenoten, de leerlingen (op elk niveau), de wetenschapsjournalisten, de belangstellende leken - onder druk komen te staan. Onderzoekers, docenten en publicisten zien zich onverhoeds voor de noodzaak geplaatst, ingewikkelde zaken met behulp van het Nederlands uiteen te zetten. Het jargon van de specialisten moet worden vertaald

2 H.B.G. Casimir: 'Mogelijkheden en grenzen van de wetenschapscommunicatie in het Nederlands voor de natuurwetenschappen'. In: A. Grypdonck (red.): *Nederlands als taal van de wetenschap* (met bijdragen van H.B.G. Casimir, A. Grypdonck, J. Hemels, S.L. Kwee, G. van Parys, H. van Pelt, J. Renkema, J. Willems en J. Wilmots). Utrecht, 1985, Aula-reeks, p. 82-87; het citaat op p. 87.

3 Zie H.B.G. Casimir: *Het loeval van de werkelijkheid. Een halve eeuw natuurkunde*, Amsterdam, 1983, p. 146-49.

4 Instructief is de vergelijking met het Fries. Hiervoor kan worden verwezen naar de brochure *Nederlânsk en Frysk en de fiertalen fan de wittenskip* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1993), waarin de tekst van voordrachten door W.P. Gerritsen ('Kent gij het land, waar Mina toeft?' In skôging oer taal, kultuer en de fiertalen fan de wittenskip) en L.G. Jansma ('De Fryske Akademy en de fiertalen fan de wittenskip') is opgenomen.

in begrijpelijke vaktaal, of zelfs in gewone omgangstaal. Maar Nederlandse equivalenten van de internationale vaktermen blijken in zulke situaties maar al te vaak te ontbreken. Niet zelden wordt dan besloten, de vreemde vaktermen maar onvertaald over te nemen, of zich te behelpen met een slordige vernederlandsing-op-zijn-janboerefluitjes - met een resultaat dat de oprechte liefhebber van goed Nederlands de rillingen over de rug kan jagen. Zo kan de indruk ontstaan dat het Nederlands als communicatiemiddel niet goed genoeg is om over geavanceerde wetenschappelijke problemen van gedachten te wisselen, of erger nog: dat het Nederlands geen volwaardige wetenschapstaal zou zijn.

Voordat een dergelijke dramatische conclusie wordt getrokken, zou men zich moeten afvragen wat daarvan dan de oorzaak zou kunnen zijn. Is die misschien te zoeken in de aard van het Nederlands-zelf: is dat misschien een taal die zich door bepaalde vormen van linguïstische weerbarstigheid minder goed dan andere talen zou lenen tot abstractie, of die zich minder soepel zou gedragen bij de vorming van nieuwe woorden, afleidingen en samenstellingen? Of zou het juist niet aan de taal liggen, maar eerder aan onszelf? Zouden wij als taalgebruikers te lui of te weinig inventief zijn om bruikbare equivalenten van buitenlandse vaktermen te bedenken, dan wel te conservatief of te snobitisch om dergelijke equivalenten te aanvaarden?

Maar ook op dit gebied zijn generalisaties riskant. Als het om de over-dracht en de verspreiding van kennis gaat, kan de aanwezigheid van een traditie van popularisatie heel veel gewicht in de schaal leggen. Het valt mij telkens weer op dat de ene tak van wetenschap zich heel wat meer aan kundige en enthousiasmerende popularisatie gelegen laat liggen dan de andere. Ik durf zelfs de stelling aan dat de kwaliteit van het Nederlands als wetenschapstaal sterk afhankelijk is van de doorstroming van kennis over het hele traject van specialist naar belangstellende leek.

E.H. Kossmann
Het probleem in de historische wetenschappen

De vraag of het Nederlands zich als voertaal in de historische wetenschappen zal handhaven is complex omdat zij heel verschillende aspecten heeft. Laten we proberen die op te sommen.

De eerste betekenis van de vraag is deze: is het Nederlands in staat als moderne wetenschapstaal te fungeren, dat wil zeggen, is het en wordt het voldoende uitgerust, beschikt het over het vocabulaire en over de vereiste plooibaarheid om het te gebruiken voor de formulering van de soms vrij technische gegevens en de vaak subtiele gedachten waar de hedendaagse onderzoeker genoegen in schept en die hij nodig meent te hebben? Het is wel niet gewaagd te veronderstellen dat niet alleen de meeste Nederlandse historici zelf, maar ook de buitenlandse vakgenoten die het Nederlands beheersen, deze vraag positief beantwoorden. De kwaliteit van de taal levert op het ogenblik geen problemen op en zal dat waarschijnlijk ook in de toekomst niet doen zolang zij zich in de historische wetenschappen als voertaal kan handhaven en ontplooien.

Maar de vraag waarom het vanmiddag natuurlijk vooral gaat is of het Nederlands de functie die het nu heeft kan blijven vervullen in een wetenschappelijke wereld waarin de nationale grenzen irrelevant worden. De resultaten van natuurwetenschappelijk onderzoek moeten in het Engels worden uitgedrukt. Internationale conferenties van de beoefenaren van de natuurwetenschappen schrijven en spreken Engels. Men zou met enige overdrijving kunnen zeggen dat het Engels in deze gebieden als de *lingua unica* domineert. Zover is het in de gammawetenschappen waarschijnlijk nog niet. Is het echter onjuist te vermoeden dat het Engels daar al wel de status van *lingua franca* heeft verworven? Hoe dat nu ook zij, het is objectief vaststelbaar dat de historische wetenschappen tenminste in Europa niet alleen geen *lingua unica* kennen maar zelfs geen *lingua franca*. Op de grote, vijfjaarlijkse congressen van het Comité International des Sciences Historiques is het Engels over het algemeen nog geen hoofdtaal, niet tijdens de zittingen en niet in de wandelgangen. In 1980 namen ongeveer 2700 mensen deel aan het congres in Boekarest. Van de talloze rapporten, samenvattingen, interventies en andersoortige bijdragen die men in de 3300 bladzijden tellende congresverslagen vindt afgedrukt, werden 263 in het Frans, 163 in het Engels, 111 in het Duits, 29 in het Russisch, 16 in het Spaans en 5 in het Italiaans gesteld. Vijf jaar later, in 1985 in Stuttgart, lagen de verhoudingen anders. Er waren 2000 deelnemers. De congresbundel telde 850 pagina's. In Stuttgart werd het Engels 122 keer gebruikt, het Frans 45, het Duits 41, het Spaans 5, het Italiaans en het Russisch éénmaal. Het zou verkeerd zijn uit deze cijfers vèrgaande conclusies te trekken. De preponderantie van het Frans op het Roemeense congres wordt voor een deel verklaard door de aanwezigheid van bijna 800 Roemenen, die

net als de Hongaren, Bulgaren, Tsjechen, als zij hun mond open deden voor het Frans kozen. De preponderantie van het Engels in Stuttgart hing samen met de ter discussie staande thema's. Men probeerde sterker dan vroeger ook de Aziatische landen in de studies te betrekken en deed daartoe een beroep op Aziatische deelnemers die hun teksten in het Engels poogden voor te lezen, ook al spraken sommigen die taal kennelijk niet of nauwelijks. Bovendien zou de dominantie van het Engels niet zo groot zijn uitgevallen wanneer de verslaggeving zo uitgebreid was geweest als die in Boekarest. Toch gaat het wellicht niet te ver om aan te nemen dat het Frans, dat vanaf het begin van deze grote congressen in 1900 traditioneel de belangrijkste taal is geweest, zijn hegemonie aan het verliezen is, ook al blijft het administratieve centrum van het Comité International in Parijs gevestigd.

Hoe dat ook zij, de talen van de grote landen waarin de historische studie zich in de negentiende en twintigste eeuw het eerst en het best tot een moderne wetenschappelijke discipline heeft gevormd - Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten - hebben alle nog steeds een onmisbare functie in het internationale wetenschappelijke verkeer. Het is daarom voor de vertegenwoordigers van kleine landen die zich in de internationale discussie willen mengen voorlopig niet overal zo vanzelfsprekend als het in Nederland is, dat zij zich dan van het Engels bedienen. Voorlopig is het ook geheel ondenkbaar dat een internationaal historisch congres van enige omvang zich tot een eentaligheid beperkt.

De vraag is nu of de positie van het Nederlands als wetenschapstaal door deze omstandigheden wordt beïnvloed. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat dit inderdaad het geval is. Indien de historische wetenschappen in het algemeen zich tegen de adoptie van een meta-taal of een *lingua franca* blijken te verzetten, is er kennelijk in dit vak iets dat de spraakverwarring, of de pluriformiteit, nodig maakt. Men hoeft niet ver te zoeken om dat element op te sporen. Het is uiteraard het feit dat veel talen nationale talen zijn geworden, dat de overgrote meerderheid van de historici ook nu nog vooral de eigen nationale geschiedenis bestudeert en haar resultaten in eerste instantie aan de landgenoten pleegt te tonen. Men hoeft rond dit nuchtere feit geen decoratieve beschouwingen over nationale identiteit, moedertaal en vaderlands sentiment te wikkelen, het is eenvoudig zo dat een historicus zich baseert op documenten die hij liefst niet al te ver van huis kan aantreffen. Daarom schrijft hij vaak over zaken die mensen buiten de eigen gemeenschap niet interessant vinden. Provincialisme? Ja in zekere zin, maar men bedenke dat die term op grote delen van de geschiedschrijving in het algemeen van toepassing is, of die nu in het Frans, Duits, Engels, dan wel in het Fins of het Nederlands wordt gesteld. Ook de geschiedschrijving in de grote landen is slechts voor een klein percentage van belang voor de buitenwereld. Er is voor de Nederlandse historicus dan ook geen reden zich te generen als hij zijn geschiedenis van de verzuiling in het negentiende-eeuwse Woerden (om maar iets te noemen) in het Nederlands schrijft. En het is ook niet te verwachten dat hij in de toekomst voor zo'n thema het Engels zal kiezen.

Maar hoe staat de zaak op het niveau van de - laten we zeggen - grote historiografie ervoor? Welnu, beoefenaren van de historische wetenschappen kunnen in laatste instantie niet zonder een publiek. Ook het meest gespecialiseerde, uitsluitend voor de naaste vakgenoten toegankelijke onderzoek wordt verricht om gegevens en inzichten te verwerven die uiteindelijk in het verband van een grotere interpretatie of van een ruimer opgezet verhaal een functie moeten krijgen. Zo'n interpretatie of verhaal op zijn beurt heeft alleen dan zin wanneer er lezers zijn die er kennis van willen nemen. Geschiedschrijving heeft het voorrecht zich direct en zonder het intermediair van een popularisator tot een het eigen vak te buiten gaand publiek te kunnen richten. De grote historici van deze eeuw schreven wetenschappelijk gefundeerde en vernieuwende boeken die hoge oplagen haalden - Pirenne, Huizinga, Geyl, Toynbee, Braudel. Deze mensen gingen niet op hun hurken zitten om de niet-vakgenoten op didactische toon uit te leggen wat hun wetenschap had voortgebracht. Nee, zij stileerden hun volgens de algemeen aanvaarde wetenschappelijke methoden bereikte inzichten op zo'n manier dat hun proza ook de niet historisch geschoolde lezers boeide en verrijkte. Voor werk van deze aard - en het is het beste en nuttigste werk dat de historische wetenschappen opleveren - bestaat geen *lingua unica* en geen *lingua franca*. Een Nederlandse historicus die een breed publiek zoekt gebruikt het Nederlands als voertaal. Doet hij dat niet dan vervreemdt hij zich juist van degenen door wie hij in eerste instantie gelezen wil worden. De ervaring leert immers dat Nederlandse lezers geen of weinig belangstelling voor werk in een vreemde taal hebben. Zelfs Schama's *Embarrassment of riches*, bij voorbeeld, werd hier te lande pas in de Nederlandse vertaling een succes.

Voorlopig mogen we dus constateren dat de historische wetenschappen, ook in Nederland, op het ogenblik aan de landstaal vasthouden en dat zeker zullen blijven doen zolang een dergelijke taal in dat bepaalde land de taal is die niet alleen in de huiselijke conversatie maar in de kranten, het parlement, in encyclopedieën en op de televisie wordt gebruikt. Dat zal in Nederland niet snel radicaal veranderen. Men zou zich kunnen voorstellen dat er eens een geheel Engelstalig televisiestation vanuit Hilversum gaat zenden of dat een grote Nederlandse krant een Engelstalige weekeditie opzet. Maar dat het zin zou hebben NRC/Handelsblad of de Winkler-Prins-encyclopedie uitsluitend in het Engels te publiceren is zo dubieus dat we er beter niet over kunnen speculeren. Aangezien het Nederlands dus nog volop als cultuurtaal fungeert hebben de meeste historici geen reden zich van een andere taal te bedienen. Het effect daarvan is dat de groei van het corps van schrijvende historici de produktie van Nederlandstalig geschiedkundig werk op het ogenblik sterk doet toenemen. Dat werk is over het algemeen van goede kwaliteit en beslist niet inferieur aan de Engelstalige publikaties van de Nederlandse onderzoekers. Het zou zeer onbillijk zijn om in de geschiedenis de in de beta- en gammawetenschappen gebruikelijke beoordelingsmaatstaven over te nemen en aan historische publikaties in het Nederlands alleen al om die reden

een lager cijfer te geven dan aan door Nederlanders in het Engels gestelde geschriften.

Maar elke medaille heeft een keerzijde: Nederlandse algemene historici, kunsthistorici en literatuurhistorici kunnen en willen zich niet in de eigen taal opsluiten. Zij willen en moeten aan de internationale discussie deelnemen. Op het niveau van het gespecialiseerde onderzoek - oorkondenleer, palaeografie, demografie enzovoort - vormt dat geen groot probleem. De beoefenaars van deze en soortgelijke vakken hebben de gelegenheid hun resultaten en inzichten op talloze internationale bijeenkomsten te tonen en in congresbundels te publiceren; zij zijn ook allen in staat zich zo goed direct in het Engels, Frans of Duits uit te drukken dat hun proza na retouches door een *native speaker* aangenaam leest. De overduidelijke internationalisering van het gespecialiseerde historische onderzoek zal zich, wanneer de economie het toelaat, zonder twijfel voortzetten, en Nederlanders die daarin actief willen participeren verlaten de eigen taal gemakkelijk en met veel plezier.

Zo gaat het ook bij bepaalde ambitieuze en kostbare ondernemingen die internationale aandacht behoeven en trekken. De prachtige catalogus van *The dawn of the Golden Age*, de tentoonstelling in het Rijksmuseum, was alleen in het Engels verkrijgbaar. De resultaten van het *Rembrandt Research Project* worden in het Engels gepubliceerd. De grote bronnenuitgave, *Dutch-Asiatic Shipping*, in de Rijks Geschiedkundige Publicatiën, bedient zich van het Engels. En wie zich op het terrein van de buiten-Europese, onder andere de Indonesische geschiedenis begeeft, zal dat eveneens doen. In deze gevallen is het heden ten dage nog zo dat de teksten meestal door de Nederlandse auteurs zelf eerst in het Nederlands worden gesteld en daarna door anderen vertaald. Misschien zal dat over enige tijd niet meer nodig zijn en zullen historici en kunsthistorici zich ook voor dit soort werk met voldoende gemak in het Engels kunnen bewegen. In de negentiende eeuw deden sommigen iets vergelijkbaars. Groen van Prinsterer schreef zijn commentaren in zijn *Archives ou Correspondance inédite de la Maison d'Orange-Nassau*, en Vosmaer schreef zijn biografie van Rembrandt direct in het Frans. De dissertaties die Thorbecke als Leids hoogleraar over de geschiedenis van de Nederlandse staatsinstellingen liet schrijven waren natuurlijk in het Latijn geredigeerd. In de late negentiende en vroege twintigste eeuw werd het Duits een veel door Nederlandse kunsthistorici gebruikt medium. Al deze mensen hadden correctoren maar geen vertalers nodig.

Heeft dit betoog een conclusie? Misschien. Zij zou zijn dat het Nederlands in de historische wetenschappen slechts dan zal verdwijnen wanneer het als cultuurtaal verdwijnt. Dat zal natuurlijk eens gebeuren - tout passe, tout casse, tout lasse - maar nu en in de afzienbare toekomst gebeurt het zeker niet. Wel echter zullen we zien dat historici en kunsthistorici zich in toenemende mate in de internationale discussie mengen en het Engels als voertaal net zo gemakkelijk leren gebruiken als Groen het Frans of Hofstede de Groot, de kunsthistoricus, het Duits. Dit nu schept geen probleem. Het schept vreugde. Op één belangrijke voorwaarde echter: dat men de vreemde taal

uitsluitend dan kiest wanneer dat werkelijk nuttig is. *Research managers* die de Engelstaligheid van geschriften over geschiedenis door middel van beloning en pressie *coûte que coûte* proberen te bevorderen hebben een verkeerd beeld van de aard, de functie en de toekomst van de historische wetenschappen.

H.W. von der Dunk
Het probleem in de historische wetenschappen
Commentaar op E.H. Kossmann

Ongeveer twee weken geleden belde mij een journaliste op die voor de pers iets wilde schrijven over de huidige bijeenkomst en de kwestie van de toekomst van het Nederlands als wetenschapstaal. Ze had het stuk van Kossmann onder embargo gekregen. Ze begreep dat dit ook voor mijn reactie zou gelden en ik behoefde haar vanzelfsprekend ook nog helemaal niet te verklappen wat ik hier ging zeggen. Ze had alleen één vraag: ze vond de these van Kossmann dat historici die voor een Nederlands publiek schreven dit ook in de toekomst in het Nederlands zouden blijven doen, het intrappen van een open deur en ze wilde slechts weten of ik die these ging bestrijden. Zoals u wel kunt raden was mijn antwoord dat ze, als ik haar dat nu ging vertellen, meteen de essentie van mijn reactie wist, waarop ze heel snel ophing. Natuurlijk is het voor de pers en voor iedereen veel leuker als de heren elkaar in de haren vliegen, maar aangezien een teleurstelling nog altijd vroeg genoeg komt, vond ik het dubbel verkeerd om die geïnteresseerde journaliste mijn commentaar te geven.

Het lijkt me inderdaad evident dat het Nederlands, zo lang er een eigen Nederlandse cultuur en taal bestaan, ook de taal zal zijn waarin Nederlandse historici voor een Nederlands publiek zullen moeten schrijven. Ik maak dus een kleine restrictie en zeg expres zullen *moeten* schrijven, wat niet betekent dat ze het ook per se zullen blijven doen. De professionaliseringsdrang, de neiging om zich allereerst tot de vakgenoten te richten, heeft ook de historici in haar ban geslagen en het huidige wetenschapsbeleid met zijn evaluatie- en visitatiecircuit brengt vanzelf gemakkelijk hanteerbare criteria mee. Een hoge score op de liefst internationale citaten-index en het aantal publikaties in een buitenlands vaktijdschrift - bij voorkeur Amerikaans - wekken ontzag en gelden voor de buitenstaander als brevet van ‘hoogwaardige kwaliteit’, zoals dat vandaag in de stukken heet. Kennelijk heeft het woord ‘kwaliteit’ elke zeggingskracht verloren en kan het niet meer zonder het tautologische toevoegsel ‘hoogwaardig’ worden gebruikt. Maar geen enkel vak ontleent zijn legitimatie toch zo sterk aan de toegankelijkheid voor een breed erudiet publiek als de geschiedschrijving. Rembrandt kan iedereen zien, Bach horen, Vondel lezen, maar Willem de Zwijger is er alleen nog maar dank zij het beeld dat de historici aan elkaar van generatie tot generatie doorgeven. Even juist en onvermijdelijk als het voor Nederlandse historici is om zich in de internationale arena te begeven en dat uiteraard in een van de drie grote cultuurtalen, bij voorkeur in het Engels, te doen, even belangrijk en noodzakelijk lijkt het mij dat zij de herinnering aan het verleden, die kern van elke cultuur, niet tot een exclusief professionalistische bezigheid maken.

Ik wil hier nu nog kort twee dingen aan toevoegen. Dat Nederlands het meest voor de hand liggende taal-medium blijft is niet alleen omdat de

Nederlandse geschiedenis, en dus in het Nederlands geschreven literatuur en bronnen, vanzelf altijd het leeuwedeel van het historisch werk zullen blijven uitmaken - als Nederlandse historici zich niet meer over de eigen geschiedenis ontfermen, wie dan wel? kan men zich afvragen - maar er is nog een ander aspect, dat niet per se door nationale identiteitsgevoelens of moedertaal-sentimenten behoeft te worden bepaald. Al kan men zich afvragen of dit allemaal als louter 'decoratief' moet worden weggewoven. Geen mens heeft nog overtuigend aangetoond, waar precies in het bewustzijn zowel van de enkeling als van een collectiviteit het zogenaamd decoratieve overgaat in het substantiële. Bijna zou ik zeggen: hier ligt een wortel van alle filosofische historiografische debatten en controversen. Dit even in de marge! Maar dat de eigen taal - dus in ons geval het Nederlands - tevens een onverwisselbare visie op de geschiedenis impliceert zodra ze het meer technisch-informatieve vlak verlaat, dat ze aan heel specifieke associaties, normen, emoties refereert, die een grotendeels onbewuste verworteling in de Nederlandse cultuur en haar waarden veronderstellen, maakt dat een geschiedschrijving in de eigen taal voor het eigen publiek een veel onmiddellijk aansprekender, rijker geschakeerde, verfijnder, kleurrijker, plastischer, dieper en daarmee fascinerender voorstelling van het verleden kan oproepen dan wanneer de auteur zich van een taal zou bedienen die niet de zijne is. Iedereen die ooit met vertalingen te maken heeft gehad weet dat bepaalde nuances onvertaalbaar zijn. Wie Nederlands in Engels omzet begint automatisch Engels te denken, dat wil zeggen hij belandt in de Engelse (of Amerikaanse) cultuur en haar specifieke historische dimensies. De vraag is niet irrelevant of de algemene internationalisering en het gebruik van het Engels als *lingua franca* ongemerkt tot een gevoels- en denkreductionisme zullen leiden. Men behoeft dat misschien niet te betreuren, maar men moet wel weten wat er gebeurt. In elk geval: wie in een andere taal schrijft gaat anders denken, als hij die taal tenminste goed beheerst. Of ik bijvoorbeeld schrijf: 'Nederlanders zijn kooplui' of 'Die Holländer sind Kaufleute' maakt een verschil, al zal geen leraar Duits op die vertaling iets kunnen aanmerken. In het Nederlands trilt een element van vrolijke zelfspot door met een knipoogje dat het helemaal niet zo erg is om 'kooplui' te zijn, dat in het Duits ontbreekt. Daar is eerder sprake van een vleugje ergernis of minachting, want als Duitser voelt men zich dan al snel degene die door die kooplui wordt afgezet.

Dat is de negatieve kant van vertalen en ik denk dat die zwaar weegt en zwaar blijft wegen in de geschiedwetenschap. Er is ook een positief aspect aan vertalingen of de dwang om zich in een andere taal uit te drukken. Het bevordert de denk-discipline. Onduidelijke formuleringen en dus troebele gedachten worden onherroepelijk afgestraft. Als heilzame exercitie zou het voor elke historicus af en toe zelfs verplicht moeten worden gesteld - los van het belang van internationale congressen en publikaties voor een ander taalgebied. Het dwingt ons onmiddellijk bovendien Nederland als het ware 'van buiten te zien' door de Engelse of Duitse of Franse bril. Maar als Nederlandse historici hun land en daarmee zichzelf uitsluitend nog 'van buiten' zullen

gaan zien, zullen ze de aansluiting aan het Nederlandse publiek op den duur steeds meer missen en daarmee datgene prijs geven, waarmee ze hun werk alsmaar moeten rechtvaardigen: de veel geprezen maatschappelijke relevantie!

C.J.M. Schuyt
De problematiek in de gamma-wetenschappen

In de tijd van Dante was het Latijn de taal der geleerden. Niet alleen in zijn dichtwerken maar ook in zijn wetenschappelijke geschriften begon Dante in het Italiaans te schrijven. In de Convivio, een wijsgerig-letterkundig gastmaal, geeft hij drie redenen om de volkstaal te gebruiken:
1. de welgevoeglijkheid: de eigen taal dient het doel van de uiteenzetting beter;
2. de vrijgevigheid, het schenken aan velen. Naar de mening van Dante kon het Latijn niet de volle vrijgevigheid schenken, omdat de weldaad van de wetenschap niet de meerderheid van de mensen bereikt en omdat het Latijn gewoonlijk werd aangewend door schrijvers om er eigen eer en voordeel mee te behalen;
3. vanwege de natuurlijke liefde, aan de moedertaal verschuldigd.
In Nederland volgde Coornhert het voorbeeld om in de volkstaal te schrijven en verzorgde hij vele vertalingen, o.a. van de Odyssee en Boethius. Een intrigerende vraag is of het werk van Coornhert in Europa en daarbuiten niet veel bekender en beroemder zou zijn geworden indien hij net als Erasmus, Grotius en Spinoza in het Latijn zou hebben gepubliceerd.

Eén van de argumenten voor de volkstaal mag heden ten dage op zijn kop worden gezet: men bereikt meer mensen door juist niet in het Nederlands, maar bijvoorbeeld in het Engels te publiceren. Een ander argument geldt echter nog steeds: waarom zou de belastingbetaler verstoken moeten blijven van de beste produkten van de maatschappijwetenschappen, zeker als deze de eigen maatschappij tot onderwerp van studie hebben gemaakt? Is een esoterische scheiding tussen geleerden en niet-geleerden wel zo bevorderlijk voor het vrijelijk beoefenen van de wetenschap?

De ogenschijnlijk zo gemakkelijk met een volmondig ja te beantwoorden vraag naar de wenselijkheid van het publiceren in de meest gangbare buitenlandse taal, het Engels, voor de gamma-wetenschappen, wil ik enigszins compliceren door niet voetstoots aan te nemen dat het Engels dè voertaal moet worden voor de Nederlandse beoefenaren van de gamma-wetenschappen en dat publiceren in eigen volkstaal dan maar langzaam moet gaan verdwijnen. Ik loop op mijn conclusie vooruit door te beweren dat een tweetalenbeleid, dat wil zeggen publiceren zowel in het Nederlands als in het Engels of in een andere taal, de meest wenselijke en welgevoegelijke strategie is.

Ik noem eerst drie positieve redenen om zoveel mogelijk gebruik te maken van het Engels als wetenschapstaal:
1. het geeft een uitbreiding van de wetenschappelijke gemeenschap, het forum de wetenschap, waarin door meer personen de produkten van eigen

bodem kunnen worden getoetst en gekritiseerd; hoe groter het forum, hoe sterker de toetsingsmogelijkheden van de wetenschappelijk theorie;
2. het geeft een betere verspreiding van wetenschappelijk kennis of biedt meer toepassingsmogelijkheden van deze kennis, ook voor niet wetenschapsbeoefenaren; dit is Dante's argument van de vrijgevigheid in moderne gedaante;
3. als het onderwerp van onderzoek zelf internationaal van aard is dan is het onzinnig om geen gebruik te maken van een internationale voertaal. Als iemand, bijvoorbeeld J. Breman, een onderzoek doet naar arbeidsverhoudingen op het Indiase platteland, dan ligt het voor de hand dat hij hierover verslag doet in één van de voertalen van het tweetalige India. Er zijn zeer vele onderwerpen te noemen van dergelijke internationale aard. Slechts publikatie in het Engels maakt het mogelijk om de juistheid van de beschrijving en de conclusies te controleren. Het forum-argument versterkt hier het objectargument.

So far, so good. Met deze drie redenen kunnen we in de toekomst het Nederlands als wetenschapstaal missen.

Interessanter wordt het echter om de vraag te stellen of deze drie positieve redenen ook gelden bij onderwerpen die bij uitstek betrekking hebben op de nationale samenleving en cultuur. Immers veel gamma-wetenschap heeft betrekking op hier te lande spelende verschijnselen en problemen, en de vraag is gewettigd of bij deze onderwerpen de argumenten voor volkstaal blijven gelden: het Nederlands is beter geschikt om zich correct uit te drukken, het publiek heeft er recht op en de natuurlijke liefde voor de moedertaal wordt er door bevredigd. We kunnen het Nederlands niet missen, we houden ervan. Ik wil deze vraag iets abstracter en theoretischer stellen. Zijn de onderwerpen van de gamma-wetenschappen, in tegenstelling tot de meeste onderwerpen van de natuurwetenschappen, niet zó zeer context- en cultuurgebonden, dat voor deze onderwerpen de onverbiddelijke eis om het Engels als wetenschapstaal te gaan bezigen overdreven is? Sterker, zelfs tot spectaculaire vertekeningen kan leiden. Deze opmerking brengt enkele principiële en wetenschapstheoretische aspecten van ons probleem naar voren. Hoe verdraagt zich het cultureel pluralisme, dat de situatie is van vele hedendaagse samenlevingen, met de monistische, misschien wel imperialistische eis van één *lingua franca* van de moderne wetenschap, het Engels? Waarom dan het Engels en waarom niet het Spaans, het Russisch of het Chinees? Welke rol spelen taal en taaluniformering bij het behoud van cultureel pluralisme?

Ik zie twee problemen verbonden aan de contextgebondenheid van veel onderwerpen uit de gamma-wetenschappen. Ten eerste kan de verwaarlozing van de specifieke historische of culturele context van het onderwerp van onderzoek, opvallende misverstanden en onwaarheid opleveren. Ten tweede komt de vraag naar voren op welk abstractieniveau men cultuurgebonden verschijnselen kan en mag beschrijven zonder die verschijnselen grof onrecht aan te doen. Laat ik enkele voorbeelden geven.

1. Als een onderwijssocioloog onderzoek gedaan heeft naar de prestatieverschillen tussen bijzondere en openbare scholen in Nederland, de resultaten gaat presenteren in het Engels en deze wil vergelijken met soortgelijke vraagstellingen in het buitenland, komt al gauw de vraag aan de orde of de bijzondere scholen wel *private schools* genoemd kunnen worden. Voordat je het weet ben je bezig de geschiedenis van de verzuiling te beschrijven, de precieze uitleg en typische consequenties van het financieringsstelsel van scholen. De gewilde vergelijking gaat mank: bijzondere scholen zijn niet *private* en openbare scholen zijn niet *public* en de oplossing om dan maar te schrijven over *private state funded schools* roept veel verwarring en onbegrip op bij buitenlandse collega's. Wat voor het onderwijsstelsel geldt, geldt evenzeer voor de details van het sociale zekerheidsstelsel. Wie daarover exacte informatie wil geven in Engelstalige artikelen heeft erg veel ruimte nodig om alle specifieke kenmerken te beschrijven. Weinigen buiten Nederland zijn daar echt in geïnteresseerd.

2. Een blindedarmoperatie vindt grosso modo op eenzelfde wijze plaats in een ziekenhuis in Amsterdam, Tokyo en Washington, maar de arbeidsverhoudingen in de ziekenhuizen in die drie plaatsen zijn zo goed als onvergelijkbaar, zodat de rol van de vakbeweging in Nederland nauwelijks nog vergelijkbaar is met die van de Amerikaanse *unions*. Hoe zijn zinvolle generalisaties dan nog mogelijk, en op welke uitsprakenniveau.

3. De toenmalige minister van Onderwijs, Van Kemenade, vond dat de positieve resultaten van de Zweedse achtjarige *Grunskola* in Nederland in een middenschool soortgelijke positieve resultaten teweeg zou brengen. Hij sloeg daarbij weinig acht op de diepgewortelde historische bijzonderheden van het Zweedse onderwijssysteem, dat nauwelijks enige overplanting van generalisaties toeliet.

4. Ik ben ooit betrokken geweest bij een vergelijkend onderzoek naar de rol van de advocatuur in negenentwintig landen. De belangrijkste uitkomst van al die vergelijkingen was dat een advocaat geen lawyer is en een notaris geen notary, dat universiteiten geen *universities* zijn, en *law schools* geen juridische faculteiten. Amerikaanse *lawyers* doen het werk dat in Nederland door o.a. notarissen, advocaten en makelaars gedaan wordt. Hoe meer je van één stelsel iets gaat afweten, van de historische wording en ontwikkeling, van de precieze bevoegdheden en dergelijke, hoe onvergelijkbaarder het wordt.

5. Nederlandse psychologen die in het Engels over de rol van getuigen-des-kundigen in het strafproces schrijven, veronderstellen dat die rol vergeleken kan worden met die in het Angelsaksische strafproces. Welke uitspraken en welke theorievorming zijn nog geldig als eenvoudig blijkt dat die rol in het accusatoire strafproces totaal anders is dan in het inquistoire?

6. De tweede generatie immigranten in de Verenigde Staten waren de zonen en dochters van genaturaliseerde immigranten, die al een volledige generatie in Amerika verbleven. Men spreekt in Nederland over tweede generatie allochtonen en bedoelt dan de kinderen die zonder kennis van de Nederlandse taal in ons land komen. Zijn de wetenschappelijke theorieën over

tweede generaties in de twee culturele contexten nog wel onderling vergelijkbaar en bruikbaar? De tweede generatie hier moet Nederlands leren op straffe van boetes en uitzetting op het moment dat de wetenschappelijke elite discussieert over het afschaffen van het Nederlands voor hun onderlinge communicatie. Maar dit is een ironisch terzijde.

Ik gaf hier voorbeelden van onderwerpen waar de contextgebondenheid lastige vragen oproept van wetenschappelijke generaliseerbaarheid en juiste weergave. Dit probleem wordt nog verhevigd als normatieve onderwerpen, bijvoorbeeld de contextgebonden interpretatie van de rechten van de mens of van de bestrijding van discriminatie, aan de orde worden gesteld. Ik wil dit contextprobleem kortheidshalve samenvatten met een anekdote, zo treffend onder woorden gebracht door de gevluchte Duits-Amerikaanse socioloog Alfred Schütz, die op de vraag of hij na twintig jaar Amerika uiteindelijk toch nog gelukkig was geworden antwoordde: *I am happy, aber glücklich bin ich nicht*.

Het probleem van de vertaalbaarheid of onvertaalbaarheid van culturele contexten is te ingewikkeld om het hier in vijf minuten af te doen. Ik breng het naar voren om een parmantige conclusie, nl. dat het Nederlands als wetenschapstaal voor de gamma-wetenschappen wel kan verdwijnen, te ondermijnen: niet op praktische, maar vooral op kennistheoretische en wetenschapsfilosofische gronden. De context ondermijnt de Angelsaksische generalisatiedrift in de gamma-wetenschappen. De conclusie is niet dat men dus niet in het Engels moet schrijven over al deze lastige nationale onderwerpen. Nee, de conclusie is dat men dat zo veel mogelijk moeten blijven doen, maar dat het niet-schrijven over al deze onderwerpen in de eigen taal het wetenschappelijke waarheidsvindingsproces, dat immers gericht is op zo gedetailleerd en zo juist mogelijke beschrijvingen en verklaringen, geweldig tekort doet. Mijn conclusie is dat je het ene moet doen en het andere niet laten, overigens een typisch Nederlandse oplossing.

Deze conclusie heeft wel de praktische consequentie dat alle pogingen om het schrijven in het Nederlands, ook als het gaat over Nederlandse onderwerpen, te devalueren en er in de facultaire of landelijke wetenschapspolitiek minder punten voor toe te kennen dan Engelstalige produkten, gerelativeerd moeten worden. Wetenschapsbeoefening is geen wedstrijd om de eerste plaats in de top veertig, kan dus ook niet gemeten worden zoals met een Elo-rating voor schaakprofessionals of de wereldranglijst voor tennisprofs. Wetenschapsbeoefening is bij uitstek een coöperatief produkt, dat openbaarheid en collegialiteit veronderstelt, in mindere mate concurrentie. Al deze oneigenlijke elementen van het meten van output vertroebelen de serieuze discussie over het gebruik van het Nederlands en het Engels als wetenschapstaal. Als men echter toch doorgaat met het facultair of ministerieel goed-gekeurde afkeuren van Nederlandse schrijfsels als wetenschappelijke produkten, dan zal ik laconiek reageren met een oerhollands: *I don't care*. Ik zal doorgaan met het schrijven in het Nederlands, de plicht tot vrijgevigheid

van Dante in mijn achterhoofd, en ik zal de beste produkten daarvan uiteraard nog eens in het Engels publiceren.

J. Breman
De problematiek in de gamma-wetenschappen
Commentaar op C.J.M. Schuyt

In de conclusie van Schuyt kan ik mij geheel vinden: een twee-talenbeleid is en blijft het redelijkste. De korte tijd die mij ter beschikking staat zal ik gebruiken voor het plaatsen van nog enkele kanttekeningen die de positie van de sociale wetenschappen betreffen.

In Nederland, meer dan in de meeste andere westerse landen, is nog niet eens zo lang geleden een scherpe scheiding ontstaan tussen westerse en niet-westerse sociale wetenschappen. Tot deze laatste behoren de antropologie en de niet-westerse sociologie; met name die laatste is een typisch westerse vinding. Men zou misschien verwachten dat in deze niet-westerse sociale wetenschappen een andere voertaal dan het Nederlands ingang zou hebben gevonden. Dat is echter tot voor kort weinig het geval geweest. De berichten over verre, vreemde volken bleven grotendeels in het Nederlands gepubliceerd. Dat had niet in de laatste plaats te maken met de koloniale context waarin vele van deze studies waren ingebed. In dit verband vestig ik de aandacht erop dat taal behalve een communicatiemiddel en uiting van identiteit ook een reflectie is van de maatschappelijke machtsverhoudingen. Dit geldt niet in de laatste plaats voor beleidstaal, waarvan wetenschapstaal een variant kan vormen. Voor de sociale wetenschappers die zich in de koloniale periode bezighielden met de studie van de Indonesische of Surinaamse samenleving was het vanzelfsprekend dat zij hun verhandelingen in het Nederlands stelden. Te schrijven in een zo weinig gangbare taal had wel als nadeel dat de kennis omtrent deze samenlevingen in isolement werd opgebouwd.

Als voorbeeld noem ik het adatrecht als een koloniale constructie. De ideeën van Nederlandse geleerden zoals Van Vollenhoven over dit ‘volksrecht’ bleven grotendeels ontoegankelijk voor buitenlandse vakgenoten en andere geïnteresseerden.

Geleidelijk is het aantal anderstalige publikaties van Nederlands antropologen en niet-westerse sociologen gegroeid. Gezien de samenstelling van het wetenschappelijk forum lag dit ook voor de hand. Die trend kreeg een extra impuls met de opkomst van ‘*development studies*’ na de dekolonisatie. Op dit terrein van internationale studie werd het Engels heel vanzelfsprekend de voertaal.

De tweedeling in de sociale wetenschappen tussen een tak die zich op eigen, respectievelijk westerse samenleving richt en een tak die zich aan de studie van buiten-europese samenlevingen wijdt, valt in een wereld van groeiende interdependentie niet langer vol te houden. Het westerse sociaal-wetenschappelijke onderzoek viel in het verleden samen met of bleef binnen het nationale bestel. Dat is niet langer het geval en de ontstane schaalvergroting - het mondialiseringsproces - maakt niet alleen het onderscheid tussen

westerse en niet-westerse maatschappijen minder relevant maar lijkt ook repercussies te hebben op de taal van het wetenschappelijk discours.

De internationalisering van het wetenschappelijk onderwijs (dat ook een onderzoekersopleiding beoogt te zijn) is in Nederland opmerkelijk laat en traag op gang gekomen en blijft nog steeds achter bij die in de meeste andere landen in West-Europa. Het doorzetten van die trend is onvermijdelijk en zal ook vergaande gevolgen hebben voor het taalgebruik in de sociale wetenschappen.

De keuze voor het Engels als *lingua franca* lijkt onvermijdelijk in wetenschappelijke opleidingen met studenten van diverse nationaliteiten. Zoals dat bij een *lingua franca* meestal het geval is, wordt die door de meeste deelnemers als tweede taal gesproken. De winst die dit oplevert is de meer stelselmatige ontsluiting van wetenschapsbeoefening die haar basis heeft in de taal van het eigen land en daartoe vaak beperkt blijft. Voorbeeld: van de overvloed aan publikaties in het Japans en Chinees bereikt niet meer dan 10 tot 15% de Europese bibliotheken.

De gangbare voorkeur in de sociale wetenschappen voor Nederlands als voertaal is begrijpelijk, maar heeft tot gevolg gehad dat de maatschappelijke inrichting en dynamiek van onze samenleving niet afwezig maar wel onderbelicht is gebleven in internationale vaktijdschriften. Verzuiling, de opkomst en nu afbrokkeling van de verzorgingsstaat, de omvorming van Nederland tot een multiculturele samenleving zijn voorbeelden van onderwerpen waarover buitenlandse vakgenoten veel meer zouden willen weten dan nu, gegeven de overmaat aan in het Nederlands gestelde publikaties, mogelijk is. Gebruik van het Engels als wetenschapstaal vergroot de toegankelijkheid tot kennis omtrent onze samenleving voor buitenlandse vakgenoten, doet geen afbreuk aan de eis van het benadrukken van verscheidenheid, maar draagt juist daartoe hij.

J.J.M. Beenakker
De situatie in de beta-wetenschappen

In het nu volgende hanteer ik als definitie: wetenschapstaal is de taal waarin in een vakgebied de wetenschappers met elkaar communiceren. Die taal kan van vakgebied tot vakgebied verschillen. Ik zal mij beperken tot de *β*-wetenschappen maar daarbij mijn eigen vakgebied: de natuurkunde soms expliciet maar ook wel eens impliciet als *pars pro toto* gebruiken.

Laat ik met enkele recente cijfers beginnen. Van het Centrum voor Wetenschappelijke en Technologische Studies ontving ik de volgende gegevens:[1] 920% van de publikaties in de *sciences* verschijnt in de Engelse taal; dat percentage varieert weinig van vak tot vak. Voor *material science*, hoofdzakelijk natuurkunde, bedraagt het 93%. Hiervan is zo'n 56% van Engelstalige auteurs, met het leeuwedeel uit de Verenigde Staten, 38%. Een nadere analyse leert dat de niet-Engelstalige auteurs zo'n 80% van hun werk in het Engels publiceren. Dit zijn globale cijfers van enkele jaren geleden; de in betekenis explosief toenemende '*electronic mail*' versterkt ongetwijfeld dit verschijnsel.

Vanwaar deze situatie? Er spelen zowel wetenschaps-interne als -externe factoren een rol. Laat ik met de eerste beginnen. De *β*-wetenschappen hebben een belangrijke eigenschap gemeen: zij opereren zonder uitzondering qua vraagstelling in een internationale context. De vragen die op een gegeven moment actueel zijn, zijn vrijwel nooit plaatsgebonden. Deze situatie is niet echt nieuw al is de wereld nu groter maar ook globaler geworden. De discussie over het vak vindt in die globale context plaats. Dit kan zowel mondeling als schriftelijk geschieden. Voor de internationale uitwisseling is de laatste weg dominant, met de opkomst van de *electronic mail* neemt deze nog in betekenis en omvang toe.

Opereren in een dergelijke internationale context vraagt om het hebben van een gemeenschappelijke taal. Na het wegvallen van het Latijn ontstond aanvankelijk een open markt met een dominantie van de drie grote Europese talen: Engels, Duits en Frans. Het hing van het vakgebied en het moment af welke taal het belangrijkst was. Zo werd in de natuurkunde de eerste decennia van deze eeuw veel in het Duits gepubliceerd. Deze veeltalige situatie bestond nog in de dertiger jaren. Toen in 1934 het internationale Nederlandse natuurkundetijdschrift Physica verscheen, bevatte het artikelen in de drie talen, al was het Frans sterk in de minderheid.

De tweede wereldoorlog vormt een breuk. Het Europese continent moet weer op gang komen. De Verenigde Staten ontdekken de *sciences* en worden op veel gebieden dominant, in ieder geval kwantitatief. Het Engels gaat overheersen. Zodra een taal in het internationale wetenschappelijke verkeer do-

1 A.F.J. van Raan, Centrum voor Wetenschappelijke en Technologische Studies, private communication.

minant is geworden treden mechanismen in werking die de positie van die taal versterken. Zo worden de laatste decennia gekenmerkt door een enorme groei in de omvang van het onderzoek in de *β*-wetenschappen. De uitspraak: ‘alle natuurkundigen leven nu’ is niet ver van de waarheid. Deze ontwikkelingen gaan gepaard met een steeds verdergaande specialisatie. Ten gevolge hiervan vindt er een explosieve ontwikkeling plaats van het aantal tijdschriften, dat zich tot een steeds gespecialiseerder publiek richt. Wil een dergelijk tijdschrift rendabel zijn, dan moet er een voldoende grote markt voor zijn. De omvang van die markt wordt in belangrijke mate bepaald door de taal. En dus...

Het marktmechanisme voor tijdschriften geldt evenzeer voor boeken. Voor de wetenschapper is het essentieel geworden de Engelse taal althans passief redelijk te beheersen. Naast de eigen taal nog een derde taal is echter te veel gevraagd. De Duitser leest dus geen Frans en de Fransman geen Duits. Dus zelfs niet-Engels sprekende grote landen met een redelijk aandeel in wetenschappelijke publikaties als Duitsland (7%) en Frankrijk (5%) kunnen publikaties in de eigen taal alleen voor intern gebruik handhaven. Dit soort literatuur speelt internationaal, dus voor het vakgebeuren bijna geen rol.

Het ontbreekt natuurlijk niet aan pogingen de eigen taal internationaal te handhaven. Dit is met name het geval in het Franse officiële beleid. In de praktijk blijken maatregelen als: geen fondsen voor congresbezoek tenzij bijdragen in het Frans, echter niet te werken. Een uitzondering werd destijds gevormd door de Sovjet-Unie, waar intern alleen in de eigen taal werd gepubliceerd en het publiceren in tijdschriften buiten de Sovjet-Unie niet werd aangemoedigd. De wens van de buitenwereld kennis te nemen van de omvangrijke en kwalitatief dikwijls belangrijke wetenschappelijke produktie in de Sovjet-Unie creëerde een markt voor in het Engels vertaalde edities van de belangrijkste tijdschriften.

Het is duidelijk dat voor een klein taalgebied als het Nederlands deelname aan het internationale wetenschappelijke gebeuren alleen redelijk mogelijk is in een taal met een groter bereik. Dat dit geen recent verschijnsel is blijkt uit het feit dat in maart 1885 het eerste nummer van de Communications from the Laboratory of Physics of the University of Leyden verscheen. Omstreeks diezelfde tijd (1899) verscheen als vertaling van de verslagen van de gewone vergadering der Wis- en Natuurkundige afdeling van de KNAW de *Proceedings of the section of Science of the* KNAW. De Nederlandse *β*'s vertoonden blijkbaar vanaf het begin een zekere affiniteit met het Engels.

In de voorlopige aankondiging voor deze middag die ik kreeg stonden de bijdragen vermeld als ‘Het probleem in’, gevolgd door een wetenschapsgebied. Voor de *β*'s werd een andere titel gebruikt: de situatie in de *β*-wetenschappen. Dat verschil is niet toevallig. De noodzaak zich uit te drukken in een vreemde taal is namelijk in de *β*-wetenschappen door de aard van het vak minder ingrijpend. Naarmate in een vak wiskundige symbolen en figuren een belangrijker rol spelen, in diezelfde mate wordt vanuit het vak gezien taalvaardigheid minder essentieel voor het overbrengen van gedachten. Men

moet dit natuurlijk niet overdrijven, maar '*broken English*', om Casimirs term te gebruiken, is in het algemeen voldoende. Naarmate de begrippen nieuwer zijn en meer verbale toelichting vragen, worden de problemen van zich uitdrukken in een vreemde taal groter; in het algemeen zijn ze echter niet onoverkomelijk. Maar wie zich niet helder uitdrukt in de eigen taal, lukt dit zeker niet in een vreemde.

Is het ontbreken van het Nederlands in het internationale wetenschappelijke verkeer en de volledige dominantie van het Engels nu voor de *β*'s geheel probleemloos? Het antwoord hierop draait om de vraag: welke rol blijft de eigen taal spelen in de communicatie over het vak? Uit het voorgaande is duidelijk dat deze rol beperkt is tot het lokale verkeer. Voor een groot taalgebied blijft er vanzelfsprekend meer ruimte dan voor het Nederlands het geval is. Natuurlijk spreken fysici onder elkaar Nederlands. Het dominante karakter van het Engels veroorzaakt echter dat deze gesprekken verrijkt worden met een omvangrijk Engels vakjargon. Nu is de verspreiding van de kennis en de verworvenheden van het vak onder de niet-vakgenoten een belangrijke opgave voor elke wetenschappelijke gemeenschap. Het is hier dat het Nederlands dominant blijft. Onvoldoende vaardigheid zich over het vak in de eigen taal uit te drukken zonder een te grote dosis Engelstalige vaktermen werkt hierbij belemmerend. Ik kan echter niet beoordelen hoe ernstig dit probleem in de praktijk is. Ik verwijs hier graag naar de bespiegelingen van Casimir over dit onderwerp in een voordracht in 1984 over Nederlands als taal van de wetenschap, recent gepubliceerd in de bundel 'Mens en Kosmos'.[2]

Daarnaast zijn er de moeilijkheden bij de kennisoverdracht aan de vakgenoten *in spe* in het hoger onderwijs. Hier bestaat een verschil tussen de situatie in de propedeuse en de verdere studie. De keuze aan Nederlandstalige boeken, overigens dikwijls uit het Engels vertaald, is zeker in mijn vak uiterst beperkt. Studenten zijn voorts niet gewend een leerboek in een vreemde taal te hanteren. Bovendien zijn de woorden voor de basisbegrippen geïntroduceerd in het vwo hun uitsluitend in het Nederlands vertrouwd. Mijn persoonlijke ervaring is dat een Engels leerboek aangevuld met een woordenlijst voor de reeds bekende begrippen samen met een Nederlands hoorcollege goed kan functioneren. Voor de na-propaedeusefase zijn - wederom in mijn vak - vrijwel de enige moderne studieboeken die in aanmerking komen in het Engels. Niet alleen is het aanbod in deze taal vele malen groter, maar bovendien is kennis van een andere taal dan Engels bij de studenten vrijwel afwezig. En daarmee is de cirkel gesloten.

2 H.B.G. Casimir, Mens en Kosmos, p. 120 vlg., Meulenhoff, Amsterdam, 1993.

K. Bakker

De situatie in de beta-wetenschappen
Commentaar op J.J.M. Beenakker

Wanneer wij spreken over de toekomst van het Nederlands als wetenschapstaal, dan lijkt het me juist om eerst vast te stellen wat wij bedoelen met wetenschapstaal. Waarschijnlijk gaat het over gewoon Nederlands, gebruikt in de wetenschap. Het is dus geen bijzonder soort taal, zoals de ouderwetse kanseltaal, hoewel ik meermalen heb meegemaakt dat onderzoekers die goed in staat zijn een boeiend verhaal te houden of te schrijven over hun werk opeens een soort plechtstatig houterig taalgebruik gaan bezigen als het zogenaamd 'wetenschappelijk' moet zijn. Als dit niet ons thema is, moeten wij nog beslissen over welke wetenschapstaal wij het hebben. Gaat het om spreektaal of geschreven taal? Is het de taal die wij gebruiken onder vakgenoten, op congressen, of bij ons onderwijs aan studenten, of bij wetenschappelijke informatie aan geïnteresseerde leken?

Zoals wij al kunnen zien aan de opzet van deze themabijeenkomst zijn de antwoorden op deze vragen verschillend bij verschillende vakgebieden. Ik word geacht hier een reactie te geven op het betoog van de heer Beenakker. In het algemeen ben ik het ook wat betreft de biologie met zijn analyse eens: in de *β*-wetenschappen publiceren ook de biologen verreweg het meest in het Engels, en op internationale congressen zullen biologen vrijwel altijd hun verhalen in het Engels houden. Helaas maakt men ook wel eens mee dat op een puur Nederlands symposium de verhalen in het Engels worden gehouden. Voor zover dat zou dienen om de sprekers voordrachten te leren houden in die taal kan men er vrede mee hebben, maar meestal is het potsierlijk. Als wij buitenlandse gasten hebben wordt er in het algemeen Engels gesproken, maar als ze voor een jaar of langer blijven willen de meesten wel wat Nederlands leren. Het succes is verschillend: soms is het verwonderlijk goed, vaak blijft het bij een poging.

Nederlandse biologische tijdschriften hebben meestal geen Nederlandse naam. Uitzonderingen zijn eerbiedwaardige systematische tijdschriften als 'Zoölogische Verhandelingen' en 'Tijdschrift voor Entomologie'. De inhoud is vrijwel altijd in het Engels, een enkele maal in een andere vreemde taal. Een manier om aan het dilemma te ontkomen is het gebruik van een Latijnse naam, zoals 'Entomologia experimentalis et applicata' en 'Acta botanica neerlandica'. Soms gebruikt men de naam van een vertegenwoordiger van de groep organismen die onderwerp vormen van de artikelen, zoals het ornithologische tijdschrift 'Ardea' (Blauwe Reiger) of het zoogdiertijdschrift 'Lutra' (Otter). Ook worden vaak geleerden op het vakgebied vernoemd, zoals de heren Blume, Gorter en Baster. Dan wordt er aan de naam een 'ezelsstaart' toegevoegd: 'Blumea', 'Gorteria' en 'Basteria'. Het tijdschrift van de Nederlandse Dierkundige Vereniging heette 'Archives néerlandaises de

zoologie', ook nog toen er vrijwel uitsluitend Engelse artikelen in verschenen. Sinds 1968 is het 'Netherlands Journal of Zoology'.

Wanneer biologen wetenschappelijke artikelen in het Nederlands schrijven, behandelen die in het algemeen typisch Nederlandse problemen, zoals de verspreiding van planten en dieren: floristiek en faunistiek, en beschrijvingen van gebieden en de veranderingen hierin, zoals de Wadden, de Nederlandse Delta na de afsluiting, de heidevelden en de bossen, het verdwijnen van de veenweidegebieden, en dergelijke. In de meeste gevallen zijn deze publikaties voorzien van een uitgebreide samenvatting in het Engels en hebben de figuren ook een onderschrift in die taal. Dit kan van belang zijn voor onderzoekers die soortgelijke problemen bestuderen in een ander land.

De biologie onderscheidt zich in zoverre van andere *β*-wetenschappen dat de factoren variabiliteit en diversiteit er een grote en belangrijke rol in spelen. Individuen van dezelfde soort zijn niet overal waar ze voorkomen hetzelfde: een koolmees in Nederland is niet precies hetzelfde als een in Engeland. Ook veranderen planten en dieren in hun eigenschappen in de tijd, door de evolutie. Veranderingen in de erfelijke eigenschappen van populaties kunnen zich soms in verbazend korte tijd voltrekken, zoals diegenen die te maken hebben met het verschijnsel resistentie bij bacteriën en insekten maar al te goed weten. Dit maakt de biologie wezenlijk gecompliceerder dan chemie of fysica, waar de objecten van studie niet afhankelijk zijn van plaats en tijd. Het is in sommige vakken van de biologie vaak nodig om vanuit het bijzondere naar het algemene te komen, kortom om deze verschillen en veranderingen te gebruiken om generalisaties te formuleren en op deze wijze uit detailstudies bijdragen aan de theorievorming te leveren. Uit deze detailstudies zullen zeker algemene, in het Engels geschreven publikaties volgen.

Wat het gebruik van het Nederlands als wetenschapstaal in het onderwijs in de biologie betreft is er een groot verschil tussen bijvoorbeeld biochemie, moleculaire genetica of celbiologie enerzijds, en bijvoorbeeld oecologie - of ecologie, zoals men tegenwoordig naar Engelse trant zegt - anderzijds. De objecten van onderzoek, maar ook die welke worden gebruikt voor het illustreren van theoretische beginselen, zijn in de eerstgenoemde vakgebieden wereldwijd vrijwel dezelfde. Tot voor kort waren de leerboeken in de oecologie allemaal Amerikaans. Het grote nadeel hiervan is, dat de studenten de planten, dieren en landschappen die als illustratie moeten dienen voor de onderliggende theoretische principes, niet kennen uit eigen waarneming. Evenmin is het mogelijk voor docenten om hen er kennis mee te laten maken. Vrijwel tegelijk verschenen in het midden van de jaren tachtig twee leerboeken, één in Engeland en één in Nederland, die deze bezwaren dus niet kenden: de meeste hier in Nederland voorkomende planten en dieren vindt men ook in Engeland. Hoewel ik er een groot voorstander van ben dat studenten goed Engels moeten leren, is het voor de eerste- en tweedejaars wel een verlichting van hun studie als ze althans voor een deel van hun toch wel zware studie gebruik kunnen maken van een boek in hun eigen taal.

Tenslotte zou ik hier vurig willen pleiten voor het Nederlands als wetenschapstaal ten dienste van de maatschappij als geheel. Het is van het grootste belang dat de maatschappij op de hoogte is en blijft van de vorderingen in de wetenschap. Dat gebeurt onder andere door een tijdschrift als ‘Natuur en techniek’ en door de Wetenschapsbijlagen van een aantal kranten. In het algemeen is het verantwoord doorgeven van wetenschappelijke ontdekkingen moeilijker in de *β*-wetenschappen dan in de alfa- en gamma-wetenschappen, maar dat mag er nooit toe leiden dat de wetenschap zich verwijdert van het publiek. Dat werkt tot nadeel van beide en kan zich ook politiek wreken. Ik heb gemerkt dat veel wetenschappers er grote moeite mee hebben om de vragen en resultaten van hun onderzoek op een begrijpelijke en verantwoorde manier aan leken te vertellen. In de biologie ligt het misschien wat gemakkelijker dan in de chemie of de fysica, maar het is niet minder nodig. Het ligt zeker niet aan de geschiktheid van onze taal, maar onder andere aan gebrek aan ervaring om datgene waarmee je bezig bent ook zonder jargon te vertellen of op te schrijven. Wetenschappers zouden hier veel meer tijd aan moeten geven, tot heil van wetenschap en maatschappij. Ik wil hier nog aan toevoegen dat ook in onze eigen kring, de Akademie, het begrip ‘vakgenoten’ wel erg ruim wordt gehanteerd. In de Afdeling Natuurkunde zitten mathematen, geologen, chemici, astronomen, medici, fysici, biologen en technici. Het moet me van het hart dat de voordrachten die voor deze zogenaamde ‘vakgenoten’ worden gehouden meestal niet geschikt zijn om hun iets meer bij te brengen dan een vaag idee betreffende het belang van het onderwerp. De sprekers zouden moeten beseffen dat zij ook in dit gezelschap grotendeels voor leken spreken. Ook dat is een aspect van de betekenis van het Nederlands als wetenschappelijke taal.

M.V. Storme
De visie van een Belgisch jurist

Voorlopige stellingen

1. Pas toen de eerste mens rechtop liep, kon hij spreken.
2. De taal is ons vaderland (Pessoa): wij spreken, voelen en denken in één taal.
3. Is die ene taal geen beperking?
4. Voor de eerste maal in de geschiedenis van Nederland, komt het Nederlands op de interne markt in concurrentie met andere talen. In België kennen wij dit fenomeen sinds lange tijd.
5. Het Nederlands is een poort op de wereld: de burgers die leven in een beperkte cultuurtaal zijn meer wereldburger dan diegenen die een internationale taal als moedertaal hebben.
6. Het is ondenkbaar dat het Nederlands zou verdwijnen:
    a. We houden het reeds lang vol: Hebban alla vogala nestas...
    b. De technologie biedt nieuwe vooruitzichten: mondiaal talencentrum.

7. De fundamentele vraag blijft: kan het Nederlands een eigen-aardige inbreng doen in de cultuur en de wetenschap? Men vergelijke met Grieks, Latijn, Frans, Engels, Hongaars:
    a. rijkdom van de taal;
    b. eigenheid van de taal:
        - ‘deugd doen’
        - ‘rechtsverwerking’;

    c. wetenschappelijk instrument.

8. Het monopolie van het Engels is een grotere bedreiging dan het Frans ooit in België is geweest.
9. Meertaligheid is *conditio sine qua non* voor het behoud van het Nederlands. Men moet vier talen kennen: moedertaal + complementaire taal (bijvoorbeeld Frans of Italiaans) + een wereldtaal (bijvoorbeeld Arabisch, Spaans) + Engels.
10. De moedertaal blijft de wortel (*roots*) van de mens.

‘Het grappige van Belgen is dat ze Vlaams praten’ schreef Renate Rubinstein in haar Belse Notities. Dit verklaart waarom ik gevleid ben uitgerekend in Nederland voor uw Akademie een bijdrage te mogen leveren aan het debat over de toekomst van het Nederlands als wetenschapstaal.

Vermoedelijk mag ik ervan uitgaan dat deze keuze niet zozeer bepaald werd door mijn buitenlandse lidmaatschap van uw Akademie - waarvoor ik u veel dank ben verschuldigd - noch door mijn jarenlange omgang met de Nederlandse (rechts)wetenschap en haar vertolkers, dan wel door mijn toebehoren

aan een land, waar het vraagstuk van het gebruik van het Nederlands in de wetenschapsbeoefening zich in volle omvang heeft gesteld ter gelegenheid van de vernederlandsing van mijn Gentse Alma Mater in 1930.

En dan herinner ik aan de vele pogingen om het Frans in mijn Universiteit te behouden. Het Nederlands was immers ongeschikt voor onderwijs en wetenschap: '*Les Flamands qui voudraient flandriciser une université belge, n'ont pas assez réfléchi au rôle supérieur auquel doit prétendre une université. Si leurs revendications étaient accueillies, la race flamande serait da coup réduite à des conditions d'infériorité dans la concurrence universelle'* (uit de brief van de Belgische bisschoppen in 1906). Dat Gent zich daarentegen ook in de internationale concurrentie heeft weten waar te maken, is een gekend verhaal, waarbij ik niet lang moet stilstaan. Negen jaar na de vernederlandsing kreeg Corneel Heymans de Nobelprijs.

Zoals ik niet moet stilstaan bij de betekenis van de taal: zij is er om te denken,[1] te spreken, te schrijven, lief te hebben, te bidden en te rekenen. Terloops moge onderstreept worden dat voor het recht de taal de '*unique tool of trade*' (Lord Denning) is: niet alleen communicatiemiddel, maar ook werkinstrument. Evenmin moet ik stilstaan bij de betekenis van elke volwaardige taal, dus ook van het Nederlands. Hier herinner ik aan de gevleugelde uitspraak van de Portugese schrijver Pessoa: '*Mijn taal is mijn vaderland*' of die van Adriaan Roland Holst: '*Dat oud goud van de eigen taal*'.[2] Tenslotte ga ik er van uit dat evenmin herinnerd behoeft te worden aan het feit dat aan onze universiteiten in de eerste plaats onderwijs wordt verstrekt aan de toekomstige praktizijnen voor het volk. Dit geldt evenzeer voor de wetenschap, ook zo deze laatste bijkomend internationale verspreiding verdient. Elke scheiding tussen volkstaal en cultuurtaal is rampspoedig en leidt tot maatschappelijke spanningen, zoals de geschiedenis ons dagelijks nog leert.

Dat u in Nederland aan dit vraagstuk aandacht wilt besteden, verheugt ons zeer. Wellicht is dit te danken aan het feit dat, voor de eerste maal in de geschiedenis van Nederland, de taal van dit land op de interne markt zonder enige grensbescherming in concurrentie komt met andere zogeheten grotere talen. Dit is een fenomeen dat wij in België kennen sinds meer dan 160 jaar; de Vlamingen hebben aldaar bewezen dat zij na een jarenlange strijd deze concurrentie aankonden. Het is vanuit deze specifieke historische achtergrond dat ik graag deze namiddag tien stellingen zou willen verdedigen.

1. Het Nederlands houdt maar stand, wanneer we in het Nederlands iets te zeggen hebben en het ook zeggen. Dit lijkt een waarheid naar de wijze van De la Palice, doch het is naar mijn smaak de meest simpele doch tevens de belangrijkste stelling, die in dit debat kan worden verdedigd.

1 Champollion hield vol dat alleen de Egyptische hiëroglyfen 'une pensée sans langage' waren.
2 Zie Deleu, J., Van bezuiden bezien.

Wij moeten *iets te zeggen* hebben. Ik geef twee voorbeelden.

Het lijdt geen twijfel dat van alle instituten, die dienen moeten om het bevel of verbod van de rechter slagkracht te geven, de Benelux-dwangsom het meest geslaagde voorbeeld is in rechtsvergelijkend perspectief. Een ieder weet dat deze eenvormige wet geredigeerd werd, in navolging van de Nederlandse wet van 1932, door de Benelux-commissie voor eenmaking van het recht. '*Pour la petite histoire*' voeg ik er graag aan toe dat op een bepaald ogenblik door de toenmalige Luxemburgse voorzitter van de vijfkoppige werkgroep (Huss, Haardt, Fokkema, Ronse en Storme) werd vastgesteld dat we allen discuteerden in een andere dan onze moedertaal, waarop we prompt overstapten naar het Nederlands, wat dan de verdere werktaal van deze groep bleef...

Het nieuw Nederlands burgerlijk wetboek - waarvan ik nog altijd betreur dat we niet gepoogd hebben er een Wetboek voor België, Nederland en Luxemburg van te maken - blijkt thans, niettegenstaande de concurrentie van het Italiaans of Zwitsers Wetboek of van de American Common Commercial Code, een gewild importartikel te zijn in Albanië en in een aantal GOS-staten. Is dit geen opmerkelijk - wij zeggen merkwaardig - voorbeeld?

Maar we moeten het ook *in het Nederlands* zeggen. In dit verband lijkt het mij dat Italië een lichtend voorbeeld kan zijn. Zelf heb ik als candidatuurstudent Italiaans geleerd om Dante en Petrarca te kunnen lezen. Deze basiskennis komt vandaag bijzonder gelegen, nu in mijn vakgebied - het procesrecht - de Italiaanse doctrine nog steeds toonaangevend is gebleven. Dit verklaart waarom Poolse, Hongaarse, Duitse, Griekse, Zuid-Amerikaanse processualisten meestal goed Italiaans begrijpen en soms ook hanteren. Opmerkelijk is anderzijds ook dat alles wat op literair èn op juridisch gebied in de wereld wordt gepubliceerd, prompt in het Italiaans wordt vertaald...En dat het Nederlands niet noodzakelijk via een vertaling bekendheid moet krijgen, wordt bewezen in de theologie, waar jonge theologen destijds Nederlands leerden om de werken van de Nijmeegse Vlaming Edward Schillebeeckx in de originele taal te kunnen lezen. Ik vermoed dat men zich zelfs in het Vaticaan een dergelijke inspanning heeft getroost...

2. Het Nederlands heeft trouwens iets te zeggen en kan een eigen-aardige inbreng in de Europese cultuur en wetenschap verzekeren. Dat men de taalkundige schoonheid van een vers ternauwernood kan vertalen, geldt uiteraard voor elke taal, maar toch:

> *'Het raadsel en geritsel van de wind*
> *heb ik als kind beluisterd en bemind*
> *tegen de ratels van de zwarte takken*
> *en in de vouwen van het dakgebint'*

(Kind, in Van Wilderode, A., Poedersneeuw, Tielt, 1991).

Doch dat alleen het Nederlands erin slaagde drie voor het Recht wezenlijk

verwante begrippen ook etymologisch met elkaar te verbinden, is toch wel vermeldenswaard: *Recht - Gerecht - Gerechtigheid*. In het Duits lukt dit ook: *Recht - Gericht - Gerechtigkeit*, hoewel de i van *Gericht* het stamwoord wijzigt. In het Frans wordt dit: *Droit* en *Justice* in twee betekenissen, zoals ook in het Engels: *Law - Justice* in twee betekenissen (*Courts of Justice* en *Justice*). In het Italiaans (*Diritto - Giustizia*) en het Spaans (*Derecho - Justicia*) lukt het evenmin.

In zijn meesterwerk *Virgil, Vater des Westens*, speurt de Duitse auteur Theodor Haecker naar de sleutelwoorden van verschillende talen: *Res* in het Latijn, *Logos, Raison, Sense, Wesen* in andere talen. Mocht het mij gegeven zijn te zoeken naar het sleutelwoord in de Nederlandse rechtscultuur, dan zou ik vooralsnog opteren voor 'Redelijkheid'. Uitgangspunt hierbij is natuurlijk dat prachtige Adieulied van een onbekende dichter, opgedragen aan Vroumarie van Bourgoengien, die in 1482 omkwam na de val van haar paard:

> *'Adieu mijjn vrienden altemale,*
> *Ghi hebt mi redelyck wel ghedient'.*

Want redelijkheid betekent: naar behoren, zoals het behoort (het Duitse *Sollen);* het woord betekent ook rede en tevens rechtvaardigheid. Redelijkheid zou eigenlijk de beste synthese kunnen zijn van het devies van P.C. Hooft: '*Niet zonder hoofd, nooit zonder hart*'

Laat mij de illusie - maar het is meer dan een illusie - dat de niet-verbale meesterwerken van de Europese cultuur onlosmakelijk verbonden zijn met de taal. Voor mij lijdt het geen twijfel dat het Lam Gods het stempel draagt van de taal van Van Eyck, evengoed als Rembrandts Nachtwacht Hollands-Nederlands is en het portret van Helène Fourment van Rubens een Vlaams-Nederlandse textuur heeft. Zou men ook niet kunnen stellen dat de Vlaamse (Nederlandse) taal door haar zoetgevooisdheid bijdroeg tot het hoofdkenmerk van de Vlaamse polyfonie, nl. het welluidend contrapunt? (Bossuyt, S., De Vlaamse polyfonie, Leuven, 1994, p. 25). Het Recht heeft ons geleerd dat de vorm - in casu de taal - de inhoud bepaalt: '*forma dat esse rei*'.

3. Een andere voorwaarde *sine qua non* is de meertaligheid. Of in geopolitieke termen uitgedrukt: voor het Nederlands is het meertalige Europa een zegen. Vlaanderen en Nederland behoeven grote meertalige culturele verbanden. Het is mijn diepste overtuiging dat de Engelse monocultuur niet alleen verschralend is, maar bovendien een regelrechte bedreiging is voor het Nederlands als wetenschapstaal. Verschralend omdat het Engels een der moeilijkste, doch tevens een der meest toegankelijke talen van de wereld is. De schitterende taal die het Engels is wordt in haar gesproken vorm - *airport-English* - herleid tot een povere taal, die iedereen kan begrijpen: een kinder-

taal.[3] Verschralend ook omdat blijkt dat - enkele briljante uitzonderingen niet te na gesproken - een direct in het Engels geschreven bijdrage niet de kwaliteit heeft van een in de moedertaal geschreven en nadien keurig vertaalde bijdrage. Ethel Portnoy schreef: 'Schrijven in een taal die niet je eigen taal is, is als lopen in andermans schoenen. Het is geen prettig gevoel en het ziet er ook niet natuurlijk uit'. Verschralend tenslotte omdat het communiceren van de wetenschap in één enkele wereldtaal, de creatieve inbreng van diverse talen en culturen dreigt te versmoren en tevens leidt tot een uniformiteit in het denken, waardoor elke originaliteit en kritische zin verloren gaan. De *incitans* om de eigen taal ook in haar wetenschappelijke instrumentaliteit te verfijnen en te vernieuwen, verdwijnt. 'Vlaamse en Nederlandse universiteiten waar in het Engels gedoceerd wordt, maken de eigen studenten cultureel dakloos en beroven buitenlandse studenten van de mogelijkheid de rijkdom van de Nederlandse cultuur te ontdekken'. Aldus Bodifée, G., Enkel Engels, Standaard der Letteren, 27 januari 1990.

Deze monocultuur is ook een bedreiging, die pas duidelijk wordt wanneer men vaststelt hoezeer voornamelijk het Nederlands op de terugtocht is in het wetenschappelijk bedrijf, ten voordele van het Engels, waarbij ik mij soms niet van de indruk kan ontdoen dat het Engels meestal als pasmunt en helaas niet als wetenschapstaal wordt gekozen. Het Engels wordt aldus - om het in de taal van de kooplui uit te drukken - de dollar, waarmee we onze wetenschap in het buitenland verkopen.

Zelfs in een nog zo sterk nationaal-gebonden wetenschap als het recht stel ik vast dat vorig jaar 10% van de doctorale proefschriften in Vlaanderen in het Engels waren gesteld. Er bestaat een duidelijke trend om aan Erasmus- studenten alhier Engelstalige programma's aan te bieden, terwijl enerzijds onze studenten in Duitsland, Frankrijk, Spanje, Itatië de taal van die landen moeten leren en wij anderzijds moeilijk kunnen concurreren met Engels-Engelse programma's in Oxford, Cambridge, Exeter,...Persoonlijk mocht ik in mijn - uiteraard - Nederlandstalige cursus Europese rechtsbescherming te Gent in de loop der jaren niet alleen vele studenten uit Franstalig België ontvangen en opleiden, doch ook studenten uit de Volksrepubliek China, de Verenigde Staten, Griekenland, Algerije, Duitsland, Frankrijk en Zaïre.

Maar meteen houd ik hier vandaag een vurig pleidooi opdat onze Nederlandstalige elite een *viertalencultuur* zou ontwikkelen, niet alleen als een dam, maar ook als een pier: een dam tegen de onoordeelkundige verengelsing, een pier naar de open wereldzee. Yoko Tawada had niet ongelijk toen hij over eentaligheid schreef: '*Ik had vaak een hekel aan de mensen die vlot hun moedertaal spraken. Ze wekten de indruk dat ze niets anders konden denken en voelen dan wat hun taal zo snel en bereidwillig aanbiedt*' (Yoko Tawada, Das Fremde aus der Dose, Graz, 1992). Onze tweede taal zou moeten behoren tot een andere familie, in casu

3 Volgens Mc Knight (English words and their background, 1923) worden in de omgangstaal slechts 34 basic words gebezigd.

de Romaanse (Frans, Italiaans, Spaans, Portugees); een derde taal zou een wereldtaal moeten zijn die liefst tot een *totaal andere* taalfamilie behoort (Arabisch, een Slavische taal, Chinees, Japans) en de vierde taal zou dan in elk geval het Engels moeten zijn. Op de wereldcongressen van de Internationale Vereniging voor Procesrecht worden vier werktalen (Frans, Duits, Engels en Spaans) zonder opmerkelijke verschuivingen sinds 20 jaar gebezigd.

4. Het Nederlands kan via de meertaligheid aan *kruisbevruchting* doen, hetgeen betekent dat via het Nederlands een culturele en wetenschappelijke bevruchting tussen verschillende en uiteenlopende rechtssystemen kan plaats vinden.

Zo is het duidelijk dat vanuit Duitsland via Nederland het begrip ‘rechtsverwerking’ in België werd ingevoerd. Het opmerkelijke hierbij is dat dit begrip in de Franstalige doctrine èn rechtspraak van mijn land steeds in het Nederlands werd gehanteerd: ‘la rechtsverwerking’ (sic). Zo is het evenzeer bekend dat de algemene beginselen van behoorlijk bestuur vanuit Nederland via de Nederlandstalige Belgische doctrine ten onzent burgerrecht hebben verkregen. Andersom lijkt het mij eveneens aanwijsbaar dat het provisioneel kort geding, dat uit de Franse *Nouveau Code de procédure civile* in de Belgische rechtspraak werd ingevoerd, via ons land in Nederland bekendheid en toepassing heeft gevonden (incasso-procedure in kort geding).

Tenslotte zou ik dit aan de hand van drie recente proefschriften willen illustreren, alle drie over contractenrecht, resp. van een Nederlands, een Franstalig Belgisch en een Nederlandstalig Belgisch jurist.[4] Uit de analyse van de door deze drie jonge auteurs geciteerde juridische literatuur blijkt dat de Nederlandstaligen een brede rechtsvergelijkende waaier hanteren, terwijl de Franstaligen in België geleidelijk de Nederlandstalige doctrine ontdekken.

Dat het Tijdschrift voor Privaatrecht, waarin Belgische en Nederlandse bijdragen uiteraard in het Nederlands worden gepubliceerd, veelvuldig in Franstalig België wordt geconsulteerd, is een aanvullend bewijs van de bovenstaande stelling. Via meertalige samenvattingen kan men bovendien kennis krijgen van de Nederlandstalige rechtsleer en de desbetreffende bijdragen zo nodig doen vertalen.

4 A.C. van Schaick, *Contractsvrijheid en Nietigheid*, Zwolle, 1994: een overvloedige Italiaanse en Spaanse literatuur, ook veel Duitse en Franse doctrine, één enkel Engels werk en uiteraard de Nederlandse rechtsleer, m.i.v. - wat minder voorkomt in Nederland - de Nederlandstalige rechtsliteratuur in België. P. Wéry, *L'exécution forcée en nature des obligations contractuelles non pécuniaires*, Brussel, 1993: overvloedige Franstalige (Frankrijk en België) èn - wat eveneens uitzonderlijk was - overvloedige verwijzing naar Nederlandse doctrine en Nederlandstalige Belgische doctrine. Matthias Storme, *De invloed van de goede trouw op de contractuele schuldvorderingen*, Brussel, 1990; een overvloedige Franse, Italiaanse, Duitse bibliografie, minder Engelse literatuur en vanzelfsprekend - zoals in Vlaanderen wel gebruikelijk - een uitvoerige vermelding van Nederlandse privatisten.

5. Het Nederlands geeft Nederlandstaligen de kans op het *internationale* forum een belangrijke rol te spelen. Met deze stelling bedoel ik uiteraard dat het Nederlands, hoewel het geen medium op wereldvlak is, als kleine cultuurtaal een indirect medium is dat diegenen die het Nederlands spreken een bevoorrechte situatie verleent.

In 1985 vond een internationaal colloquium over procesrecht plaats in Coïmbra. De werktaal was Portugees, doch men wou elke dag een meertalige laten presideren. Na rondvraag bij de aanwezigen waaronder Fransen, Engelsen, Duitsers en Spanjaarden, bleken alleen de Italianen, Grieken, Zweden, Polen en Vlamingen tot deze taak in staat te zijn. Wat Monod als '*le hasard et la nécessité*' (noodzaak en noodlot) betitelde, is voor kleine cultuurtalen de verklaring waarom zij een *brokerage*-functie (makelaars niet in koffie, maar in talen en culturen) toegewezen krijgen.

De twee werkgroepen die op dit ogenblik in Europa doende zijn om resp. het contractenrecht en het procesrecht te unificeren, worden voorgezeten door juristen die tot een kleine taalgroep behoren, een Deen (Ole Lando) en een Vlaming.[5]

6. Het Nederlands is een poort op de wereld, *a room with a view*. De burgers die leven in een beperkte cultuurtaal, kunnen uit de aard der dingen meer wereldburgers zijn dan diegenen die een internationale taal als wereldtaal hebben. Klinkt het te optimistisch, wanneer ik jonge Vlamingen, c.q. Nederlanders, wel eens The Guardian, de Frankfurter Allgemeine, NRC-Handelsblad, Neue Zürcher Zeitung, Corriere della Sera en Le Monde zie lezen? Heb ik het verkeerd voor, wanneer ik vermoed dat de Nederlandstalige intellectuelen, beneden en boven de grote rivieren, in hun bibliotheek ook de grote namen uit de wereldletterkunde bezitten en dit in de originele taal?

7. Nederlandstaligen zijn angsthazen wanneer zij buiten hun vertrouwde omgeving hun moedertaal zouden moeten spreken. Zuid-Afrikanen spreken Engels in Nederland; Vlamingen en Nederlanders spreken Frans in Brussel of pogen het te spreken. Dit steekt schril af tegen de euvele overmoed van Engelstaligen en Franstaligen. Zo was er ooit eens een Parijse dame die na een jarenlang verblijf in Den Haag uitriep 'Il y a maintenant 25 ans que j'habite La Haye et il n'y a encore personne qui parle le français avec moi.' Alleen de Engelstaligen vangen wel eens bot wanneer ze met Spaanstaligen in contact komen. Dit overkwam de reporter van Time-magazine die aan de abt van het Monasterio benedictino de Santo Domingo de Silos - u weet wel het Gregoriaans abdijkoor dat aan de top van CD hitparade staat - vroeg of hij Engels sprak. Deze antwoordde met een fier Spaans 'No', waarop het gesprek meteen beëindigd was. Laten we een voorbeeld nemen aan de Brazi-

5 Terloops moet ik opmerken dat de laatstgenoemde werkgroep, dewelke ik mocht voorzitten, met twee talen werkte, Frans en Engels. Bij nader toezien was in die groep Frans overheersend en nadien volgden Engels en Duits ex aequo, en tenslotte Nederlands.

lianen die in Europa - de interne markt - uiteraard Portugees zullen spreken, een taal die qua numerieke sterkte in datzelfde Europa, duidelijk na het Nederlands komt.

8. De angst is nodeloos, want de zorg om de Nederlandse taal in Europa is een democratische plicht. Hoe kan men ooit rechtsregelen en normen doen aanvaarden (Konsensfähigkeit), wanneer de burgers niet in hun eigen moedertaal van deze normen kennis kunnen krijgen? Hoe kan men nog van een democratie gewagen wanneer voor een aantal burgers de controle op het beleid onmogelijk zou worden gemaakt?

Uit de werkzaamheden in de Benelux-Commissie voor Eenmaking van het Recht heb ik maar al te goed geleerd hoe essentieel het is dat een wetstekst in zijn eigen taalkundige en rechtsculturele context wordt neergeschreven opdat hij correct zal worden begrepen. Deze ervaring, samen met de Belgische en Zwitserse ervaring, leert dat elke tekst inderdaad zijn eigen culturele inbedding heeft, en dus ook een wetenschappelijke begeleiding.

Reeds in 1958 werd in de EG verordend dat er vier officiéle werktalen zouden zijn (Duits, Frans, Italiaans en Nederlands). Thans zijn er negen, wat de integrale veeltaligheid bevestigd heeft. De cultuurparagraaf in het Verdrag van Maastricht (nieuw art. 128) is een nieuwe pijler voor deze democratische eis.

9. Onze enige grondstof is onze Nederlandse taal en cultuur, vectoren voor de wetenschap. Wij moeten geld veil hebben voor Nederlandse cultuurtempels en instituten, zoals Dante en Goethe-gezelschappen. Dat dit geen dagdromerij is, moge blijken uit de meer dan 180 universiteiten waar de studie van het Nederlands op het programma staat.

10. Bij elke thesis hoort een nepstelling. Laat er mij dus ook één wagen: in Europa dienen enkel de talen die in meer dan één land officieel worden gesproken als taal voor de Unie te worden behouden. Dit worden dan het Nederlands, het Frans, het Engels en het Duits. Mag ik er met enige nadruk op wijzen dat het dank zij België is dat deze nepstelling voor het Nederlands kan worden verdedigd!

Als Vlaming concludeer ik dat het ondenkbaar is dat het Nederlands in Europa tot verdwijnen gedoemd zou zijn. Wij hebben daarentegen in de tweede helft van de 20^{e} eeuw bewezen dat wij, niettegenstaande de meertaligheid van België - ik zeg *dank* zij die meertaligheid - het Nederlands als volwaardige taal voor cultuur, onderwijs en wetenschap konden handhaven, en zelfs verder stuwen dan ooit tevoren.

Men kan makkelijk het standhouden van het Nederlands bewijzen aan de hand van dat prille begin in een liefdesvers *'Hebban olla vogala nestas bigunnan...'*, nu ongeveer 900 jaar geleden. Men kan bovendien technisch voorspellen dat het met een wereldwijd vertakt talencentrum mogelijk moet zijn met

elkaar via kleine hoor- en spreektoestelletjes - denk aan de walkman - te communiceren in de meest diverse talen, zonder het gevaar van Babelse spraakverwarring. Naar mijn mening kunnen we evenwel veel verder gaan dan een mechanisch-technisch behoud van onze taal. In een evenwichtig meertalig Europa krijgt het Nederlands meer kansen dan ooit voorheen. Zo wij bovendien een originele bijdrage leveren tot cultuur en wetenschap, zal het Nederlands zelfs nieuwe kansen krijgen.

Of zoals August Vermeylen, die later de eerste Rector zou worden van de Gentse Universiteit na haar vernederlandsing, het reeds visionair schreef in 1900:

> ‘Om Europeërs te zijn moeten wij eerst en vooral iets zijn...Onze roeping is, in eigen grond geworteld, ook het cultuur-leven onzer buren in ons om te werken tot eigen leven. En daar nu alles meegaat, het zelfstandiger optreden van de Vlaamse geest, de rijke ontwikkeling onzer nijverheids- en handelskrachten, de groei onzer sterk ingerichte volksbeweging, zien zij niet, die jammerlijke franselaars, welke rol in het grootworden der algemene Europese beschaving door een ‘tussenland’ als het onze kan gespeeld worden? Onze toekomst hangt grotendeels af van de grondige vervlaamsing van Vlaanderen. En daarom, in twee regels samengevat: om iets te zijn moeten wij Vlamingen zijn. Wij willen Vlamingen zijn, om Europeërs te worden’.

Het is mijn persoonlijke overtuiging dat het Nederlands, *‘dat oud goud van de eigen taal’*, uiteindelijk wezensnoodzakelijk is om een intellectuele elite, die echt Europees denkt, in stand te houden.

J.M. Polak
De visie van een jurist
Commentaar op M.V. Storme

Voor wat de rechtswetenschap betreft, loopt het Nederlands als wetenschapstaal geen gevaar. Die wetenschap is immers grotendeels gericht op wetgeving, bestuur en rechtspraak en die zijn aan de Nederlandse taal gebonden. In een recent wetsvoorstel (wijziging van de Algemene wet bestuursrecht in verband met opneming van regels betreffende het gebruik van de taal in het bestuurlijk verkeer, 13 december 1993 aan de Tweede Kamer aangeboden onder nummer 23 543) is als hoofdregel gesteld dat bestuursorganen en onder hun verantwoordelijkheid werkzame personen de Nederlandse taal gebruiken (artikel 2:6 lid 1). Voor de rechtspraak zal een vergelijkbare regeling volgen. Voor de wetgeving wordt van die hoofdregel onder meer uitgegaan in de Aanwijzingen voor de regelgeving, die onder aanwijzing 57 voorschrijven dat vreemde woorden, of woorden die van een vreemde taal zijn afgeleid, worden vermeden, behalve indien deze de bedoeling duidelijker weergeven dan Nederlandse en in de Nederlandse taal ingang hebben gevonden.

Zijn de bijdragen van de rechtswetenschap, gezien deze gerichtheid op wetgeving, bestuur en rechtspraak van Nederland sterk nationaal bepaald, dan neemt niet weg dat er ook buiten Nederland belangstelling voor kan bestaan. De bijdragen kunnen algemene, niet nationaal begrensde, beschouwingen bevatten en kunnen zich met rechtsvergelijking bezig houden. Daarom worden de bijdragen nog al eens met samenvattingen in andere talen afgesloten. Een fraai voorbeeld is het Belgische Tijdschrift voor Privaatrecht waarvan Storme de directeur is. Dit kent samenvattingen in achtereenvolgens de Franse, Duitse, Engelse en Spaanse taal. In ons land plegen rechtswetenschappelijke proefschriften met een samenvatting in een vreemde taal te eindigen. Het valt op dat de laatste tijd daarbij het Engels favoriet is.

De rechtswetenschap is niet steeds op Nederland en op de praktijk aldaar gericht. Rechtsfilosofische en rechtshistorische bijdragen zijn vaak opgesteld om te worden geëxporteerd. Dan ligt het voor de hand dat niet de Nederlandse maar bijvoorbeeld de Engelse taal wordt gehanteerd.

Een hoofdstuk apart is het - in omvang en betekenis toenemende - internationale recht. De uitwisseling van op de praktijk gerichte alsmede van meer wetenschappelijke beschouwingen kan niet vruchtbaar geschieden als niet in ruime mate van andere talen - en dan speciaal de Engelse - wordt gebruik gemaakt. Kluwer Law and Taxation Publishers zijn speciaal werkzaam voor Nederlandse auteurs die in het Engels schrijven. Hun bijdragen vormen een welkome aanvulling op de Nederlandstalige en zijn geenszins een bedreiging voor onze taal.

H. Steinmetz
Het perspectief vanuit het buitenland

Ik ben geen linguïst en kan daarom over het Nederlands als wetenschapstaal niets zeggen wat op linguïstische kennis berust; ik kan ook niet op zulke moeilijke problemen ingaan als het onderscheid tussen wetenschaps- en vaktaal. Wat ik hier kan en wil doen is enige overwegingen formuleren die voortkomen uit ervaringen die ik als in Nederland werkende buitenlander met het Nederlands als wetenschapstaal heb opgedaan. Het zijn bovendien ervaringen die op een bepaald wetenschapsterrein liggen. Dit laatste is, zoals nog zal blijken, niet zonder invloed op mijn overwegingen gebleven.

Iemand die zoals ik als literatuurwetenschapper in een zeer duidelijke maar niet-Nederlandse traditie van een wetenschapstaal is opgegroeid, in mijn geval in de Duitse traditie, neigt ertoe om op de vraag naar de toekomst van het Nederlands als wetenschapstaal spontaan en impulsief te antwoorden: ‘Hoezo toekomst? Het Nederlands kent helemaal geen tak die men wetenschapstaal zou kunnen noemen.’ Een dergelijke reactie heeft haar bron in leeservaringen met wetenschappelijke publikaties in het Nederlands, meestal op het eigen vakgebied, en in de eigen pogingen in het Nederlands te publiceren en college te geven Daarbij moet men wel vaststellen dat het wetenschappelijke en het alledaagse Nederlands zeer dicht bij elkaar liggen, aanzienlijk dichter bij elkaar dan b.v. het wetenschappelijke Duits en het alledaagse Duits. De reden daarvoor ligt o.a. in het feit dat het Nederlands in het algemeen een zeer idiomatische taal is, vol met beelden en figuurlijke uitdrukkingen, een relatief concrete taal, waarin semantische aspecten een zeer zwaar accent krijgen. Deze basisdispositie blijft in wezen ook in het wetenschappelijke Nederlands behouden, kleurt dit in ieder geval opvallend. Om in het Nederlands wetenschappelijk te spreken in de zin zoals sommige methodologen het eisen, zou men zich a.h.w. tegen de geest van het Nederlands moeten keren. Vaak ontbreken in het Nederlandse gewoon abstracte begrippen of woorden, ook in de wetenschappelijk gebruikte taal, die andere talen wel kennen. Ik heb b.v. nog steeds geen equivalent voor het Duitse ‘darstellen’ of voor ‘Darstellung’ kunnen vinden, om nog maar te zwijgen van een begrip als ‘Darstellungsästhetik’. In een naslagwerk over de internationale literatuurwetenschappelijke terminologie worden voor ‘Darstellung’ maar liefst drie Nederlandse begrippen aangeboden: ‘afbeelding, uitbeelding, voorstelling’.[1] Geen van deze drie is m.i. correct. Gewoonlijk grijpt men in Nederland in zo'n situatie naar een vreemd woord, hier b.v. naar ‘mimetische weergave’ of ‘mimesis’, woorden die uiteraard ook in andere talen, ook in het Duits, voorkomen, maar die toch wel een andere semantische nuancering uitdrukken.

1 Ruttkowski, W.V. (Ed.): Nomenclator Literarius. Bern en München 1980, p. 102.

Dit klinkt misschien alsof de vloeiende overgang tussen het alledaagse en het wetenschappelijke Nederlands alleen nadelig zou zijn, nadelig dan voor de wetenschapstaal of de mogelijkheden van de wetenschapstaal. Maar dit is in mijn ogen beslist niet het geval, zeker niet in de wetenschappelijke disciplines die ik kan overzien. Ook in het Nederlands zijn er genoeg mogelijkheden om exact en coherent datgene te formuleren wat moet worden geformuleerd. Maar het is wel zo dat het Nederlandstalige wetenschappelijke discours, zoals men tegenwoordig gaarne zegt, zich van anderstalige wetenschappelijke discoursen onderscheidt. Over het geheel gezien is de Nederlandse wetenschapstaal 'omslachtiger', minder gecomprimeerd dan b.v. de Duitse en zeker de Engelse. Zo zijn bijzinnen dikwijls noodzakelijk waar andere talen over kortere grammaticale constructies beschikken. De voor wetenschapstalen over het algemeen karakteristieke nominaliseringen en deverbaliseringen (dit laatste betekent een desemantisering van het verbum[2] zullen in de Nederlandse wetenschapstaal nooit dezelfde intensiteit bereiken als in andere talen. Symptomatisch is b.v. het Nederlandse 'alledaagse taal' tegenover het Duitse 'Alltagssprache'. Het lijkt mij uitermate onwaarschijnlijk dat ook het meest wetenschappelijke Nederlands ooit de extreme toespitsing zou kunnen bereiken die het werkelijk geëlaboreerde Duits als wetenschapstaal kent zoals dit door sommige Duitse literatuurwetenschappers wordt gebruikt, en dan met het alom bekende scheldwoord voor 'Germanistendeutsch' wordt uitgemaakt. In Nederland bestaat eerder het gevaar van het tegenovergestelde uiterste, namelijk dat men de grens naar de alledaagse taal toe overschrijdt. Dat leidt in de ogen van buitenlanders tot stijlbreuken, die overigens voor het merendeel wederom door het gebruik van beelden of vergelijkingen veroorzaakt worden welke duidelijk tot de alledaagse taal behoren.

Aan de andere kant maakt de gebleven nauwe verbondenheid tussen alledaagse taal en wetenschapstaal de laatste minder 'gesloten', ik ben geneigd te zeggen, minder 'vijandig' en daarom beter toegankelijk, beter toegankelijk ook voor de wetenschappers zelf. De volgende zin uit Adorno's *Dialektik der Aufklärung* verliest in de Nederlandse vertaling een groot deel van zijn bijna bedreigende abstractheid en - natuurlijk ook idiosyncratische, 'Adorniaanse' - ontoegankelijkheid:

> Die Herrschaft bis ins Denken selbst hinein als unversöhnte Natur zu erkennen aber vermöchte jene Notwendigkeit zu lockern, welcher als Zugeständnis an den reaktionären common sense der Sozialismus selbst vorschnell die Ewigkeit bestätigte.[3]
>
> Wanneer men de heerschappij tot in het denken zelf als onverzoende na-

2 Hoffmann, Lothar: Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. Tübingen 1985 (Forum für Fachsprachen-Forschung 1), p. 107.

3 Horkheimer, Max, und Theodor W. Adorno: Dialektik der Auflärung. Philosophische Fragmente. Frankfurt/M. 1971. (Fischer Taschenbuch 6144), p. 40.

> tuur zou herkennen, zou men die noodzakelijkheid losser kunnen maken, waaraan als concessie aan de reactionaire 'common sense' ook het socialisme overhaast het predikaat eeuwig toekende.[4]

De relatief geringe afstand tussen wetenschapstaal en alledaagse taal kenmerkt - in tegenstelling tot andere disciplines - de kunst-, muziek-, literatuur- en geschiedeniswetenschappen in het algemeen. Inzoverre neemt het Nederlands op deze vakgebieden geen significante uitzonderingspositie in. Dat de afstand geringer is dan in andere disciplines, is niet toevallig. Want de relatie tussen de geesteswetenschappen en hun onderzoeksobjecten is gedeeltelijk een andere dan b.v. bij de natuurwetenschappen. In de natuurwetenschappen is taal een middel, dat als zodanig zo weinig mogelijk opgemerkt mag worden. Taal is gereduceerd en gecondenseerd tot een zuiver communicatie- en informatiemedium. Hoe abstracter, hoe makkelijker in formules en eenduidige tekens te transformeren, hoe beter. Taal is een lege vaktaal.

In de geesteswetenschappen zou een dergelijke taal het object doen verdwijnen. De geschiedenis van de geesteswetenschappen laat dan ook zien dat publikaties waarin getracht wordt het natuurwetenschappelijke ideaal van wetenschapstaal zo veel mogelijk te imiteren, hun betekenis relatief snel verliezen. Cultuur, culturele verschijnselen - begrepen nu als de objecten van de geesteswetenschappen - kunnen alleen vanuit bepaalde perspectieven en standpunten beschreven en onderzocht worden. Deze spiegelen zich in de verschillende wetenschapstalen die verschillende cultuurgemeenschappen bezitten. De geesteswetenschappen en hun wetenschapstalen maken daarom deel uit van de afzonderlijke cultuurgemeenschappen.

De taal is een van de weinige overgebleven verbindende elementen waarover culturele gemeenschappen in een wereld van toenemend internationalisme nog beschikken. Taal fungeert in deze gemeenschappen niet alleen als communicatiemiddel, maar ook als identiteit bevorderende en bewarende, oriëntatie en zelfbewustwording biedende kracht. Cultuurgemeenschappen herkennen zich niet in de laatste plaats in hun gemeenschappelijke taal. Omdat de wetenschapstalen van de geesteswetenschappen hun verbinding met de alledaagse taal niet hebben opgegeven, nemen zij deel aan de specifieke, identiteit scheppende taak van de taal. De houding die een culturele gemeenschap in haar geesteswetenschappen tegenover haar eigen cultuur, contemporain of verleden, maar ook tegenover vreemde cultuur formuleert, drukt zich niet alleen in de inhoudelijke bevindingen uit, maar ook in het specifieke perspectief van de wetenschapstaal die de verbinding met de eigen alledaagse taal niet verloren heeft. Daarom levert ook de meest geavanceerde wetenschappelijke analyse van culturele fenomenen geen onpartijdige en tijdloze resultaten op.

Het klinkt op het eerste gezicht onwetenschappelijk en negatief, maar het

4 Horkheimer, Max, en Theodor W. Adorno: Dialektiek van de Verlichting. Filosofische fragmenten. Uit het Duits vertaald door Michel J. van Nieuwstadt. Nijmegen 1987, p. 56.

effect van geesteswetenschappelijk onderzoek bestaat niet enkel in beschrijving, observatie, analyse. Het uiteindelijke resultaat is een toeëigening, een integratie van het vreemde en van het vreemd geworden eigene. Dit wordt niet in de laatste plaats door de eigen wetenschapstaal bereikt.

De eigen, de in de eigen cultuur verwortelde wetenschapstaal is derhalve voor elke cultuurgemeenschap van cruciaal belang. Het is daarom een weinig zinvol voorstel om het Nederlands als wetenschapstaal b.v. door het Engels te vervangen. Uiteraard is het nuttig wanneer Nederlandse onderzoekers van buitenlandse wetenschapstalen gebruik kunnen maken. Maar dit geldt niet voor elk moment en niet voor alle vakgebieden in gelijke mate. Over de internationale aansluiting van het Nederlandse onderzoek op het gebied van de letteren behoeft men zich overigens geen grote zorgen te maken. De beoefenaren van de moderne vreemde talen publiceren het merendeel van hun onderzoek in het Frans, Engels, Duits, Spaans enz. Ook de historici en kunsthistorici zijn op de internationale wetenschapsmarkt vertegenwoordigd doordat veel van hun publikaties in die talen verschijnen die voor hun gebieden de meest gangbare zijn. Dit is volstrekt in orde. Zoals men in het algemeen moet stellen dat men daar, waar het om internationale communicatie gaat, niet krampachtig aan de eigen taal moet vasthouden, maar de dominerende taal over dient te nemen. Deze regel is op de wetenschap even goed van toepassing als op alle andere terreinen. Zo ben ik altijd blij wanneer ik op het vliegveld van Madrid of Warschau mijn weg snel via *'departure'*, *'boarding card'* en *'gate'* kan vinden en niet afhankelijk ben van de Spaanse c.q. Poolse termen.

Maar het is iets anders wanneer de taal niet uitsluitend communicatieve en informatieve functies vervult. In de taal van de geesteswetenschappen vindt zoiets als zelfreflectie van culturele gemeenschappen plaats, reflectie over de eigen culturele identiteit en over de verhouding tot andere, vreemde culturen. Daarom zou men eigenlijk moeten eisen dat althans een deel van het onderzoek, b.v. op het gebied van de vreemde talen, in het Nederlands wordt gepubliceerd. Dan alleen is gewaarborgd dat de noodzakelijke reflectie over vreemde culturen vanuit de eigen cultuur plaatsvindt. Het Nederlands kan deze aan de wetenschapstaal verbonden taak bijzonder goed aan, beter dan de meeste andere talen, die in hun wetenschapstaal een sterkere tendens naar een duidelijke autonomie tegenover de alledaagse taal laten zien. Wat op het eerste gezicht eerder een zwakte van het Nederlands als wetenschapstaal lijkt, namelijk het maar gedeeltelijk aan bepaalde standaarden voldoen die sommige mensen van een wetenschapstaal eisen, blijkt bij nader inzien zijn sterkte en kracht te zijn. De wetenschap loopt daardoor minder gevaar het contact met de culturele gemeenschap kwijt te raken.

Dit alles pleit voor het behoud van het Nederlands als wetenschapstaal. En nog iets pleit hiervoor. De geesteswetenschappen zijn de laatste tijd onder een toenemende legitimatiedruk komen te staan. Overheden, maar ook de openbare mening tonen zich steeds minder overtuigd van het nut en van de noodzaak van de geesteswetenschappen. Regelmatig naar voren gebrachte argumenten zijn o.a. dat men zich in deze wetenschappen met specialistische

problemen bezig zou houden die bovendien niet zelden in een onbegrijpelijke taal worden behandeld. Belangrijker is echter nog dat dit wantrouwen tegen, of zelfs afkeer van, de geesteswetenschappen mede veroorzaakt wordt door het feit dat de traditionele cultuur en haar uitingsvormen hun plaats en rol in de moderne mediawereld nog maar met moeite kunnen verdedigen. Als exponenten van de in twijfel geraakte cultuurwaarden worden de geesteswetenschappen meegezogen in de maalstroom van kritiek en discreditering. Binnen de geesteswetenschappen is dan ook een proces van herbezinning, gedeeltelijk zelfs van heroriëntatie op gang gekomen. Of dit proces op den duur nu wel of niet tot een verandering van de taakstelling leidt, in geen geval kunnen de geesteswetenschappen het zich permitteren om zich door hun taalgebruik van het grote publiek (verder) te isoleren. Mij lijkt echter dat men in Nederland - gezien de gebleven sterke affiniteit van het wetenschappelijke met het alledaagse Nederlands - grotere kansen heeft om dit te voorkomen dan in menig ander land.

H.W. Bodewitz
Het perspectief vanuit het buitenland
Commentaar op H. Steinmetz

Waarom mij gevraagd is om als discussiant op te treden bij de invalshoek ‘het perspectief vanuit het buitenland’ is niet direct evident, aangezien ik, in tegenstelling tot de spreker over genoemd aspect, reeds vanaf de geboorte ‘ein guter Holländer’ ben en mijn familie al bijna twee eeuwen Oranjeklant is. Mogelijkerwijs roept mijn vakgebied, de Oriëntalistiek en in het bijzonder het Sanskrit, de suggestie op dat het eigenlijk in het buitenland thuis hoort, tenzij ik kan aantonen dat het in Nederland ook vertegenwoordigd dient te zijn. Geluiden in die richting ving ik reeds op bij een hoorzitting van de Overleg Commissie Verkenningen.

Overigens blijkt ook de heer Steinmetz moeite met de uitnodiging te hebben gehad. Misschien heeft hij de titel van de themabijeenkomst niet geheel begrepen, en dat ligt dan niet zozeer aan hem als wel aan de organisatoren, die niet in de gaten hadden dat de Nederlandse wetenschapstaal eigenlijk enige elementen mist om op mondiaal niveau iets scherpzinnig en wetenschappelijk uit te drukken. In het Duits zou het thema waarschijnlijk geafficheerd zijn als ‘Die niederländische Sprache und ihre Verwendung in der nationalen und internationalen Wissenschaft. Stand, Aufgaben und Aussichten. Prolegomena zu einer Einführung.’ Dat snijdt tenminste hout. Zo is, denk ik, de heer Steinmetz in de verleiding gekomen een probleemstelling te kiezen die veel minder ‘*down to earth*’ is, nl. de al dan niet voldoende wetenschappelijkheid van het Nederlands als wetenschapstaal. Daar hebben wij in Nederland nooit wakker van gelegen en dat zullen we ook nooit meer hoeven te doen, want uiteindelijk is vandaag gebleken dat het wetenschappelijke Nederlands best nog wel hanteerbaar is voor de beoogde doeleinden, hoewel de afstand tot het gewone Nederlands op het riskante af is teruggebracht. Sterker nog: de zwakte van het wetenschappelijke Nederlands blijkt eigenlijk een pluspunt te zijn en de wet van de remmende voorsprong doet ook hier weer opgeld. Het wetenschappelijk volkomen verantwoorde ‘Germanistendeutsch’ leest minder makkelijk dan het wetenschappelijke huis-, tuin-, keuken-, baren boetiekjes-Nederlands, zelfs voor de *‘native speakers’*, zelfs voor de wetenschappers zelf.

Mijn leermeester en voorganger Gonda schreef wel eens Duits en poogde zich dan in de licht hoepelende en stuiterende stijl van de wetenschapstaal van onze oosterburen in te leven, hetgeen hem zo goed lukte en beviel dat hij dezelfde stijl per ongeluk ook wel eens toepaste in Engelstalige publikaties, uiteraard met minder succes. Toen een Engelse collega eens trachtte door te dringen tot Gonda's visie op de Oudindische religie, nam hij een cruciale alinea uit een Duitstalig handboek van Gonda onder de loep, drukte deze af en concludeerde dat de tekst absoluut niet in het Engels te vertalen was. Hij gaf er ook nauwelijks blijk van dat hij erg veel van de tekst begrepen had.

Waarmee ik maar wil zeggen dat ik het met Steinmetz eens ben dat eenvoudige talen als het Nederlands en ook het Engels het beste gebruikt kunnen worden voor wetenschappelijke publikaties.

Hoewel Steinmetz eigenlijk nauwelijks op de vraag ingaat in hoeverre het Nederlands voor bepaalde vakgebieden gebruikt kan worden, wil ik dit punt hier toch niet onbesproken laten. Een oriëntalist publiceert niet in het Nederlands, omdat het vakgebied internationaal is en het Nederlands buiten Nederland en België nauwelijks gelezen wordt. Vroeger schreven de onderzoekers die zich bezig hielden met de cultuur van Nederlands-Indië wel in het Nederlands. Ik betwijfel of dit parochialisme goed heeft gedaan aan het niveau van het vakgebied. Men is er later ook van afgestapt. Eigenlijk zouden de oriëntalisten in de wereld één *lingua franca* moeten hebben, maar dit is niet helemaal het geval. Per vakgebied verschilt de situatie en binnen mijn vakgebied, de Indologie, verschilt de situatie weer per specialisatie. Naast Engels wordt ook Duits of Frans gebruikt (en soms nog andere talen).

'De toekomst van het Duits en het Frans als wetenschapstalen' zou voor oriëntalisten een interessanter thema zijn geweest. Het Nederlands speelt bij ons geen enkele rol. Het staat een ieder vrij om te populariseren of zelfs een onderzoeksresultaat in het Nederlands te publiceren in het kader van een themadag of themareeks waar men als oriëntalist de exotische meerwaarde van het grand dessert representeert, maar het is eigenlijk doodzonde van de onderzoekinspanning.

Ik heb nog nooit een Nederlandstalige promotie begeleid en als een promovendus zou verklaren dat hij zijn dissertatie in het Nederlands ging schrijven, dan zou ik de AIO of OIO onverwijld op de trein richting België zetten; in dit opzicht ben ik erg rechtlijnig.

Aangezien ik zoals de meeste collegae het liefst en het veelvuldigst in mijn publikaties naar eigen geschriften verwijs, zat ik jaren met het probleem dat ik drie lezingen in het Nederlands gepubliceerd had, die daardoor vrijwel nutteloos geworden waren voor mijn citatie- en verwijzingsstrategieën. Een paar jaar geleden kon ik dat probleem oplossen door deze lezingen in India na enige aanpassingen in het Engels te houden en in een klein boekje te laten uitgeven. Mijn *'working list of publications'* is nu van Nederlandse smetten vrij. Ik wil maar zeggen: zo kan men het aan de orde gestelde probleem ook zien.

T. Koopmans
Samenvatting

Het is niet gemakkelijk één algemene lijn te halen uit de gevoerde debatten; maar misschien zijn er wel enkele lijnen, of stippellijnen, in te ontdekken. Er waren in ieder geval twee verschillende vragen aan de orde. De eerste betreft onze opgaaf als groep personen met een zekere verantwoordelijkheid voor het wetenschapsbedrijf: waar staan wij voor, en hoe moet het verder? De tweede vraag betreft de feiten: hoe is de situatie thans en hoe lijkt zij zich te ontwikkelen?

Ik zal eerst stilstaan bij de laatste vraag. Daarin schuilen eigenlijk weer twee subvragen: is er verdringing van het Nederlands door een wereldtaal of *lingua franca,* en zo ja, speelt het Engels dan die rol van wereldtaal of *lingua franca?* Over die laatste subvraag zal ik weinig zeggen: er mag, onder deskundigen in het burgerlijk procesrecht, zoals Storme heeft gemeld, veel belangstelling zijn voor het Italiaans, maar door de bank genomen is het toch het Engels dat de dominerende wetenschapstaal aan het worden is. Daaraan twijfelt eigenlijk niemand, behalve misschien minister Toubon in Parijs.

Voor zover de Nederlandstaligen zich in wetenschappelijke artikelen of op wetenschappelijke congressen 'in andere talen verlekkeren', naar de uitdrukking van Coornhert die door Gerritsen werd aangehaald, verlekkeren zij zich in het Engels; soms misschien in *'broken English'* waarover Casimir al jaren geleden de staf gebroken heeft, vaak ook in een aanvaardbaar soort Engels. Voor de huidige situatie is, lijkt mij, in de eerste plaats van belang dat in de B-vakken, naar de mededeling van Beenakker, de wetenschappelijke communicatie vrijwel geheel in het Engels geschiedt: in de natuurkunde vindt meer dan 90% van de wetenschappelijke produktie plaats in die taal (zij het ondersteund door een symbolentaal). Daarbij valt voorts in acht te nemen dat situaties van deze aard niet beperkt zijn tot de B-wetenschappen. Bodewitz heeft het voorbeeld genoemd van de indologie; zelf zou ik de psychologie willen toevoegen. Breman heeft er in dit verband op gewezen dat de culturele antropologie er nadeel van ondervonden heeft dat studies over het adatrecht in Indonesië slechts beschikbaar waren in het Nederlands en daardoor aanvankelijk niet meespeelden in het wetenschappelijke debat op wereldniveau. Ik zou hieruit willen afleiden dat de grens van de Engelse invloed niet simpelweg tussen alfa, B en gamma ligt.

Kan men dan verschil maken tussen de taal van het onderzoek en de taal van de communicatie? De grens tussen beide is niet gemakkelijk te trekken. Steinmetz heeft erop gewezen dat hij op luchthavens in verre streken blij is een bordje te vinden met aanduidingen als *'departure lounge'* en *'gate'*. Men zou zich echter kunnen afvragen of publikatie van resultaten van wetenschappelijk onderzoek niet altijd tevens de *'gate'* aan anderen wijst om verder te gaan. M.a.w. onderzoek en communicatie zijn moeilijk van elkaar los te denken. En

als de wetenschap naar haar aard een mondiaal gebeuren is, dient er dan ook niet mondiaal gecommuniceerd te worden? De juristenwereld is tot voor kort erg geconcentreerd geweest op de nationale context, en dat leek bijna vanzelfsprekend gebruik van de landstaal mee te brengen; maar langzamerhand verandert dit, eerst in het internationale recht, dan in de rechtsvergelijking, en tenslotte wordt meer en meer naar Engels en Frans gegrepen omdat de invloed van internationaal en Europees recht en de bijdrage van de rechtsvergelijking over de hele linie toenemen. De noodzaak tot internationale communicatie versterkt dan de positie van de wereldtalen, met name van het Engels.

Het is waarschijnlijk beter doenlijk om verschil te maken naar gelang van het object van onderzoek. Dat is wat tijdens de discussies de ‘contextgebondenheid’ genoemd is. Gebruik van het Nederlands ligt meestal voor de hand wanneer men schrijft over de rol van Willem Frederik Hermans als essayist, over de verzuiling in het 19e-eeuwse Woerden, of over de ontwikkeling van het omgangsrecht tussen vader en kind in de rechtspraak van de Hoge Raad. Het ligt meestal anders als de publikatie gaat over de invloed van het neo-confucianisme in Oost-Azië, over het belang van de spaarquote voor de werkgelegenheid of over vergoeding van schade ontstaan door de bijwerking van geneesmiddelen.

Toch is het niet helemaal uitgesloten - en de ervaring in de rechtsgeleerdheid laat dat zien - dat ook de grens tussen landgebonden en niet-landgebonden onderwerpen gaat verschuiven. Het is zelfs de vraag of de KNAW dat zelf niet in de hand werkt door, bv. bij de goedkeuring van onderzoekscholen, over de hele linie te verlangen dat de wetenschapsbeoefening een internationale erkenning heeft gevonden. Dat hoort misschien bij het proces van mondialisering van economie en cultuur, waarop Breman de aandacht heeft gevestigd; het lijkt mij evenwel een illusie te menen dat de positie van het Nederlands daardoor niet zou kunnen worden aangetast.

Voor de toekomst van dit mondialiseringsproces, en van de plaats van Nederland in dat proces, zijn in elk geval nog drie ontwikkelingen van belang:
a. er komt een jongere generatie aan die is opgegroeid met CNN, met popmuziek, met Engelstalige TV-series, boekwinkels vol Engelstalige pockets en Engelse zondagsbladen;
b. de migratiestroom in de intellectuele en artistieke milieus zorgen voor een langzame ‘cosmopolitisering’ van de middenklassen in Nederland - ook op de universiteiten, zowel onder professoren als studenten;
c. de positie van de Verenigde Staten in de produktie van wetenschap (alleen Beenakker heeft daarop gewezen) is waarschijnlijk zo belangrijk dat zij niet gemakkelijk zal afkalven - ook niet wanneer de economische dominantie van de vs in de komende jaren mocht verminderen of zelfs verdwijnen. De positie van de vs wordt overigens nog versterkt doordat daar veel onderzoekers uit Azië en Europa werkzaam zijn, die over Aziatische en

Europese problemen publiceren - in het Engels. Voor studies over Japan moet men bij Engelstalige publikaties terecht.

Er is daarom niet zoveel reden waarom de verengelsing van het wetenschappelijk discours op een groot aantal vakgebieden niet door zou gaan. Dat lijkt mij een eerste conclusie.

Die conclusie roept de andere vraag op, die naar onze eigen houding: moet dit allemaal zo maar gebeuren? Ook de nadelen van een eventuele verengelsing zijn tijdens het debat uit de doeken gedaan.

Het eerste nadeel is het risico dat de geringere rol van het Nederlands in de wetenschap zal leiden tot verschrompeling van het Nederlands als cultuurtaal. Wij belanden misschien, aldus Von der Dunk en Steinmetz, in een andere cultuurstroom. Betekent dat geen identiteitsverlies? En er is zelfs meer: de ervaringen in België en in Ierland laten zien dat de taal ook als instrument van onderdrukking kan worden gebezigd; het toneelstuk 'Translations' van Brian Fiels, dat thans in Londen speelt, toont dat op meeslepende manier aan. Er zouden ook in Nederland twee bevolkingsgroepen kunnen ontstaan, waarbij de barrière wordt gevormd door de toegang tot de tweede taal.

Tweede nadeel: er zal de neiging kunnen ontstaan om onderwerpen die beter in de landstaal behandeld kunnen worden, als minder belangrijk te zien. Dat zou, aldus Kossmann en Schuyt, een gevaarlijke ontwikkeling zijn, omdat daardoor belangrijke stukken wetenschap tussen de wal en het schip kunnen raken. Ook Bakker heeft voorbeelden gegeven, ontleend aan de biologie (studies over duinbegroeiing e.d.).

Derde nadeel: in een andere dan de eigen taal wordt de kans op misverstanden nog groter dan zij altijd al is. Schuyt heeft daarvan enkele overtuigende voorbeelden gegeven ('bijzonder onderwijs', 'tweede generatie'). Een taal biedt ook een begrippenapparaat, en de begrippen lopen in verschillende culturen niet helemaal parallel. Dat geldt ook in het recht: de Engelstalige landen hebben over het algemeen 'common law' stelsels die conceptueel anders zijn opgezet dan rechtssystemen zoals het onze die op het Romeinse recht en op de Franse codificatie teruggaan. Begrippen als zakelijk recht, onrechtmatige overheidsdaad en overmacht kunnen daarom niet gemakkelijk in het Engels worden weergegeven.

Tegenover deze nadelen staat weer dat het Nederlandse taalgebied in een enigszins bijzondere positie verkeert. Het ligt ingeklemd tussen drie grote taalgebieden, en de Nederlandstalige steden liggen dicht bij Londen, Keulen, Rijssel en Luik (Brussel durf ik op dit punt niet te kwalificeren). Daarbij komt dat Nederland en Vlaanderen ook handelslanden zijn, met commerciële en maritieme tradities. Bovendien bestaan daar geen grote nationale pretenties zoals men die elders soms vindt: de vlag, het leger, de nationale eer en de '*grandeur de la nation*' horen niet tot de belangrijkste nationale symbolen. De beroemde openingszin van de oorlogsmemoires van De Gaulle *('Toute ma vie,*

je me suis fait une certaine idée de la France') klinkt in het Nederlandse vertaling dan ook een beetje raar: wij werken niet met dat soort begrippen.

Het Nederlands neemt daarom in verschillende opzichten een tussenpositie in. Daarom is de gedachte van een soort middelende functie (*'brokerage'*) niet op voorhand af te wijzen. Nederlandstaligen hebben de naam polyglot te zijn - vaak niet helemaal terecht, maar in verhouding tot Britten en Fransen zijn zij het zeker -; daarvan zouden wij misschien een deugd kunnen maken. Wij zouden dat niet moeten doen omdat *'la race flamande'* (ik citeer de Belgische bisschoppen, aangehaald door Storme) daarvoor op zichzelf zo geschikt zou zijn, maar omdat de toevalligheid van de historische ontwikkeling en van de aardrijkskundige situatie die rol voor ons neerlegt.

In dat licht gezien is de tweetaligheid van de communicatie, zoals o.a. door Schuyt bepleit, waarschijnlijk niet zo'n ramp. Maar, zo begrijp ik de debatten, een *lingua franca* mag nooit de landstaal pogen te vervangen. Als men zo'n resultaat wenst, moet men echter beseffen dat het niet vanzelf totstandkomt. Indien wij het Nederlands, naast een internationale communicatietaal, willen behouden, zullen wij ons daarvoor moeten inzetten - wie weet soms tegen de stroom in. In dat opzicht vormen de debatten tijdens deze themabijeenkomst zelf ook een signaal aan de wetenschappelijke wereld.